

Гендерний інформаційно-аналітичний центр

Гендерні проблеми очима студентства

Аналітична доповідь

Харків
2009

ББК 60.5
УДК 316
Г34

Гендерні проблеми очима студентства: Аналітична доповідь / Л. Гусякова,
І. Даниленко, О. Плахотнік, М. Сухомлин. – Харків: Райдер, 2009. – 64 стор.

ISBN 978-966-1511-25-4

Доповідь присвячена аналізу результатів соціологічного дослідження «Студенти і студентки про гендерну рівність», проведеного співробітниками і співробітницями Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА» в 2009 р. Соціологічне опитування фокусується на таких аспектах, як прояви гендерних стереотипів щодо можливостей жінок у виборі життєвого шляху, професії, одержання освіти; ефективність гендерної освіти у середній школі та ВНЗ; розповсюдженість проявів сексуальних домагань у сфері вищої освіти. В аналітичній доповіді фахово проінтерпретовано отримані в дослідженні кількісні дані; також запропоновано напрямки подальшого наукового пошуку.

Видання призначене для фахівців у сфері гендерних досліджень і гендерної політики, викладачів / викладачок і адміністраторів / адміністраторок ВНЗ, представників / представниць органів влади та місцевого самоврядування, активістів / активісток НДО гендерного та правозахисного спрямування.

Фінансовий партнер видання:

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Фонд імені Гайнріха Бьоля, Німеччина: www.boell.de,
представництво в Польщі: www.boell.pl,
представництво в Україні: www.boell.org.ua

© Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА»
e-mail: krona@rider.com.ua
www.krona.org.ua

ISBN 978-966-1511-25-4

ПЕРЕДМОВА

2009 рік став ювілейним для Харківської жіночої організації «КРОНА». Виповнилося 10 років відтоді, як ми почали активно працювати в українському громадському просторі в жіночих та гендерних проектах, впроваджуючи гендерну політику в Україні та співпрацюючи з міжнародними організаціями. Наша організація через свою діяльність прагне сприяти обізнаності українського суспільства з питаннями гендерної рівності, подоланню гендерних стереотипів та розширенню можливостей жінок у реалізації своїх прав.

З 2007 року наша діяльність вийшла за межі просвітницької жіночої організації, природно перейшовши на дослідницьке, аналітичне поле. Прикладами цього є інформаційно-просвітницькі тури «Український шлях до гендерної рівності», які ми провели у восьми містах з аналізом гендерної ситуації в Україні, а також організовані в 2008 та 2009 роках у Харкові міжнародні науково-практичні конференції з гендерної тематики.

Наразі «КРОНА» перебуває на перехідному етапі і стає організацією, яка матиме експертний і аналітичний профіль, не втрачаючи при цьому компетенції в поширенні знань із гендерної проблематики, – Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА».

Соціологічне дослідження «Студенти та студентки про проблеми гендерної рівності» – це перший великий дослідницько-аналітичний проект нашої організації вже як гендерного інформаційно-аналітичного центру. Ми поклали на нього великі сподівання і певні, що вони справдились: отримані результати видаються нам надзвичайно цікавими й важливими для формування та розвитку гендерної політики української держави. Тому ми оприлюднюємо ці результати у вигляді аналітичної доповіді.

Ми висловлюємо щиро подяку всім нашим колегам, які тією чи іншою мірою долучилися до проведення цього соціологічного опитування: Ользі Сабіровій, Ганні Христовій, Миколі Сухомлину, Тетяні Чернецькій, Олегові Марущенку, Олексієві Мусієздову, Яні Кунденко, Ларисі Шевченко, Юлії Кобіковій, Олені Лазарук, Олегові Щербакову, Ірині Івановій.

*Директорка
Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА»
Людмила Гуслякова*

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ

Із 30 квітня по 20 липня співробітники / співробітниці Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА» провели соціологічне дослідження «Студенти та студентки про проблеми гендерної рівності». Польовий етап дослідження (опитування) проходив з 11 травня по 29 червня. Методом анкетування опитано 800 студентів і студенток, які є громадянами / громадянками України та навчаються на денних відділеннях у вищих навчальних закладах міста Харкова¹.

У дослідженні було поставлено такі завдання:

- Дослідити вияви гендерних стереотипів в уявленнях студентів і студенток щодо можливостей жінок у виборі життєвого шляху, професії, освіти;
- Оцінити ефективність аспектів гендерної освіти в середній школі та ВНЗ;
- Оцінити поширеність сексуальних домагань у ВНЗ міста Харкова;
- З'ясувати перспективи та напрями подальших досліджень.

Вибірка. Опитування проведено за триступеневою можливістю на кожному ступені вибірки, що забезпечує репрезентативність даних для студентства Харкова (денні відділення, громадяни / громадянки України). Спочатку проведено рандомізований відбір факультетів. Відбір на цьому етапі був стратифікованим за типами факультетів (соціогуманітарні, природничі та технічні). На наступному етапі здійснено рандомізований відбір студентських груп. Третій етап – випадковий відбір респондентів у групах.

Статистичні похибки з вірогідністю 95% не перевищують:

- 3,5% для показників, близьких до 50%;
- 3,0% для показників, близьких до 25% або 75%;
- 2,1% для показників, близьких до 10% або 90%;
- 1,5% для показників, близьких до 5% або 95%;
- 0,7% для показників, близьких до 1% або 99%².

Вибіркову сукупність склали 39% юнаків і 61% дівчат віком від 16 до 32 років (середній вік – 19,6 років, стандартне відхилення – 1,8 років). 54% опитаних здобувають соціогуманітарну освіту (у тому числі юридичну або економічну), 46% навчаються на факультетах природничого або технічного напрямів. Крім того, опитані студенти та студентки достатньо рівномірно розподілені за курсами: 21% навчаються на першому курсі, 27% – на другому, 25% – на третьому, 27% – на четвертому та п'ятому.

До вступу у ВНЗ (закінчення середньої школи) 68% респондентів / респонденток мешкали в Харківській області, 32% – в інших областях України³. Населені пункти проживання респондентів / респонденток розподілилися так:

Харківська область – 68%	
М. Харків	38%
Районний центр	15%
Інше місто або смт	8%
Село	6%
Інші області України – 32%	
Обласний центр	6%
Районний центр	14%
Інше місто або смт	10%
Село	3%

¹ Обсяг вибіркової сукупності вказано з урахуванням ремонту масиву даних за результатами контролю погодженості даних та виправлення помилок заповнення та введення. Анкети, що містили принципові порушення правил проведення опитування, були видалені з масиву і не залучені до аналізу.

² Дані про статистичні похибки подано без урахування дизайн-ефекту вибірки.

³ Детальніші дані про розподіл респондентів за областями України подано в Додатку.

Параметри *вибіркової сукупності* в цілому відображають модель *генеральної сукупності* та відповідають вимогам репрезентативності, що дозволяє поширити висновки дослідження на всіх студентів і студенток, громадян / громадянок України, які навчаються на денних відділеннях ВНЗ міста Харкова.

Введення та подальше оброблення первинної інформації, що міститься в анкетах, здійснені за допомогою програмних пакетів з оброблення соціологічних анкет ОСА та SPSS 11.

Розділ 1. ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СТРУКТУРІ ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У першому блоці дослідження студентам і студенткам, які відповідали на питання анкети, було запропоновано висловити свою згоду або незгоду з дванадцятьма твердженнями про права та можливості жінок у виборі професії та життєвого шляху, про розподіл професій за гендерними ознаками, про гендерні особливості виховання й освіти. З цих тверджень вісім являють собою формулювання найбільш поширених гендерних стереотипів стосовно ролей чоловіків / жінок, хлопчиків / дівчаток, три – це вираження гендерно егалітарних установок, одне – так званий «антистереотип», тобто повна інверсія одного з гендерних стереотипів.

Слід зазначити, що твердження для опитування обрано не випадково: вони повторюють фрагменти інших досліджень гендерних установок і стереотипів (наприклад у вчителів), що проводилися раніше в Росії¹ та Україні². Таким чином, ми маємо можливість порівнювати отримані результати – але про це пізніше (таблиця 1.3).

Говорячи про гендерні стереотипи, слід розглядати їх у ширшій теоретичній рамці – наприклад, у межах концепту гендерної ідентичності. Зазначимо, що гендерна ідентичність є однією з найважливіших і найстабільніших форм соціальної ідентичності людини³, де домінують соціокультурні параметри категорій «чоловіче» і «жіноче», відповідно до яких людина ідентифікує себе з певною гендерною групою та конструює свою ідентичність як представник / представниця певної статі⁴.

Сучасне розуміння гендерної ідентичності методологічно уgruntоване в соціально-конструкціоністському підході до розуміння реальності⁵. Більшість дослідників поділяють думку про те, що гендерна ідентичність – це «усвідомлення себе в контексті культурних визначень чоловічості («мужественности» – рос.) та жіночності»⁶. У той же час

¹ Осетрова Н. В. Учителя о правах женщин и равенстве полов // Социологические исследования. – 2002. – № 12. – С. 50–60.

² Говорун Т., Кикинежди О. Гендер у соціально-психологічному вимірі: Ч. 1 <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>.

³ Молюска Й. Идентичность женщин и мужчин в жизненном цикле // Социология. – 1999. – № 4. – С. 102.

⁴ Клещина И. Гендерная идентичность и права человека: психологический аспект // <http://www.genderstudies.info/psihol/psyho14.php>.

⁵ Див. докладніше: Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995; Здравомыслова Е., Темкина А. Социальное конструирование гендера: феминистская теория // Введение в гендерные исследования: Учеб. пособие / Под ред. И. Жеребкиной. – Харьков; СПб., 2001. – Ч. 1 та ін.

⁶ Большой толковый социологический словарь (Collins): Т. 1 (А–О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999. – С. 110.

деякі дослідники розуміють гендерну ідентичність вужче – як «особисте сприйняття своєї статевої належності відповідно до функцій працівника і члена сім'ї»¹. Тобто саме царини професійної та сімейної самореалізації вважаються ключовими для вказаного феномену – у тому числі в тих вікових періодах, коли людина лише починає входити до сфери професійної діяльності. Отже, не випадково твердження, обрані для опитування студентів, зосереджені на вказаних сферах сімейного життя та професійної діяльності.

У свою чергу, гендерна ідентичність проявляє і відтворює сама себе через гендерні стереотипи. Гендерний стереотип – це, за визначенням російської дослідниці І. Кльоциної, «спрощений схематизований, емоційно змальований образ чоловіка і жінки»². Українські психологи Т. В. Говорун та О. М. Кікінежді визначають гендерні стереотипи як «спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають до певного ставлення»³.

На думку І. Кльоциної, усі наявні гендерні стереотипи можна поділити на три групи.

Перша група – це стереотипи маскулітності-фемінності – нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок. А саме: чоловіки компетентні, домітантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні розмірковувати логічно, схильні керувати своїми почуттями; жінки більш пасивні, залежні, емоційні, дбайливі та ніжні.

Друга група стереотипів стосується змісту праці чоловіків та жінок: традиційною для жінок вважається діяльність обслуговувальна, виконавча; для чоловіків – інструментальна, творча, їм більше підходить організовувати та керувати.

Третя група стереотипів пов'язана з закріпленням сімейних і професійних ролей відповідно до статі. Для чоловіків головні ролі – професійні, для жінок – сімейні. «Нормальний» чоловік прагне до побудови кар'єри, професійного успіху; «нормальна» жінка хоче вийти заміж і мати дітей, вести домашнє господарство⁴.

Таким чином, перша частина нашого дослідження спрямована на дослідження гендерних стереотипів другої та третьої груп (за класифікацією І. Кльоциної).

Слід зазначити, що в пострадянських гендерних студіях проблема гендерної ідентичності у зв'язку з професійними та сімейними установками неодноразово перебувала у фокусі соціологічних досліджень. Їхнім об'єктом були представники різних вікових і професійних груп: шкільні вчителі, старшокласники загальноосвітніх шкіл, дорослі чоловіки і жінки⁵. Однак така цільова група, як студенти, залишається все ще недостатньо вивченою в контексті вказаної проблематики. Тому соціологічне дослідження «Студенти і студентки про гендерну рівність», проведене в 2009 році співробітниками Гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона» (м. Харків, Україна), є досить актуальним і новим.

Отже, в першому розділі будуть проаналізовані результати першого блоку дослідження, спрямованого на виявлення статусно-рольових, професійних та освітніх гендерних стереотипів, а також ступеня їх розповсюдженості в студентському середовищі.

¹ Шакирова С. Толкования гендера // <http://www.genderstudies.info/social/s19.php>.

² Клецина И.С. Гендерная социализация. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – С. 188.

³ Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: Навч. посібник. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – С. 37.

⁴ Клецина И.С. Гендерная социализация. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 1998. – С. 188–189.

⁵ Див., наприклад: Тартаковская И. Мужская работа, женская работа // Рубеж. – 2001. – №16–17. – С. 87–101; Марценюк Т. О. Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань) // Наукові записки НаУКМА. – Т. 83: Соціологічні науки. – С. 50–55 та ін.

1.1 СТУДЕНТИ ТА СТУДЕНТКИ ПРО РОЛІ ЖІНОК

Наскільки студенти та студентки згодні з тим, що *основним призначенням жінки є роль дружини та матері?* Переважна частина студентів і студенток (44%) з різним ступенем упевненості висловили згоду з такою позицією, причому приблизно кожен четвертий (-та), хто відповідав / відповідала на це питання (24%), висловив / висловила повну згоду з подібним твердженням. З іншого боку, приблизно чверть опитаних (26%) повністю або скоріше не згодні з позицією, висловленою в цьому твердженні. Погляди розділилися, тому не дивно, що розповсюдженою відповіддю (29%) стала двоїста позиція – «у чомусь згоден (-на), у чомусь ні» (цей варіант можна також назвати найбільш типовою відповіддю, оскільки вона є *медіаною* розподілу всіх відповідей).

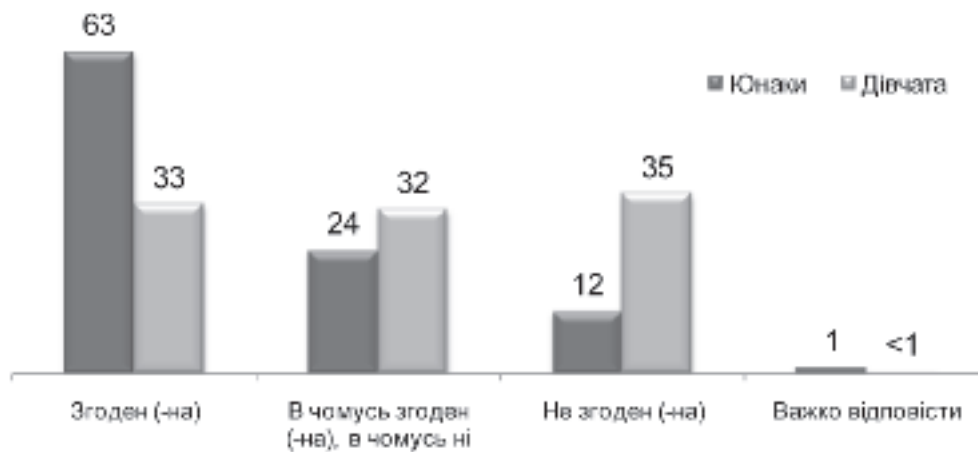
Малюнок 1.1. «Основне призначення жінки – бути гарною дружиною та матір'ю?», %
Масив: усі опитані (n=800).

Досить по-різному бачать призначення жінки студенти і студентки, юнаки і дівчата (мал. 1.2). Більшість юнаків переконана в тому, що основна роль жінки полягає у веденні домашнього господарства та виховуванні дітей (63%), причому більш ніж третина студентів (36%) висловлюють щодо цього категоричну згоду з запропонованим твердженням. Юнаків, які не згодні, порівняно мало (12%).

У відповідях дівчат думки «за» і «проти» поділилися на три приблизно рівні частини: 33% дівчат із таким станом справ цілком згодні, 35% – не погоджуються, 32% висловилися двоїсто (у чомусь «за», у чомусь «проти») ... Вплив статі респондентів на думку щодо основного призначення жінки достатньо помітний¹.

Деяко по-різному відповіли студенти / студентки соціогуманітарних факультетів і студенти / студентки природничих та технічних факультетів (мал. 1.3). Назвемо їх умовно «ліриками» і «фізиками». З тим, що основне призначення жінки пов'язане з домом і родиною, на перший погляд, більше згодні «фізики» (50%, у той час як серед «ліриків» – лише 40%). Очевидно, варіації, що їх спостерігаємо, зумовлені впливом статі респондентів, оскільки серед «ліриків» дівчат значно більше, ніж серед «фізиків» (70% і 49% відповідно).

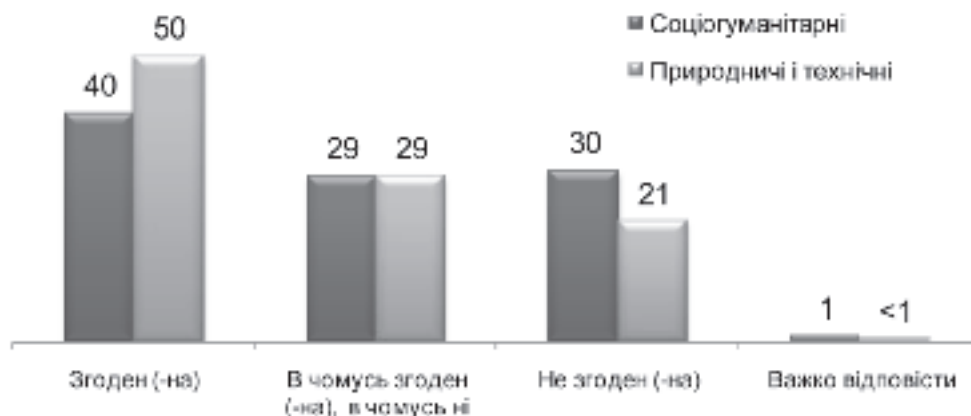
¹ Хі-квадрат є надійним і значущим на рівні 1%, сила зв'язку оцінюється як середня і складає більш ніж 0,325 (коефіцієнт кореляції Крамера). Усі твердження про зв'язок ознак у цьому звіті базуються на розрахунках відповідних статистик. Далі в тексті наведено результати лише найбільш цікавих розрахунків.

Малюнок 1.2. «Основне призначення жінки – бути гарною дружиною та матір'ю?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %*
Масиви: юнаки (n=314), дівчата (n=486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» і «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)».
Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» і «Зовсім не згодний (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

На думку про основне призначення жінки практично жодного впливу не має місце проживання респондентів / респонденток (до закінчення середньої школи). Немає відмінностей і у відповідях студентів / студенток різного віку, студентів / студенток молодших і старших курсів. Загалом можна стверджувати, що найбільший вплив на думку респондента / респондентки про призначення жінки має його / її стать.¹

Малюнок 1.3. «Основне призначення жінки – бути гарною дружиною та матір'ю?»
Розподіл відповідей залежно від типу факультету, на якому навчаються респонденти, %*
Масиви: студенти та студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434),
студенти та студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)».
Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» - в позиції «Не згоден (-на)».

Наступне твердження про призначення жінок звучало так: **жінка повинна сама визначити, робити їй професійну кар'єру чи бути домогосподаркою**. Очевидно, що незгода з цим твердженням вказує на певний рівень гендерної упередженості в поглядах на роль жінки в сучасному суспільстві.

¹ Зрозуміло, на формування думки респондента щодо цього питання впливає безліч чинників: соціокультурна специфіка особистості опитуваного, особливості сімейного виховання та ін. Ми можемо говорити тільки про вплив вимірних у нашому дослідженні ознак.

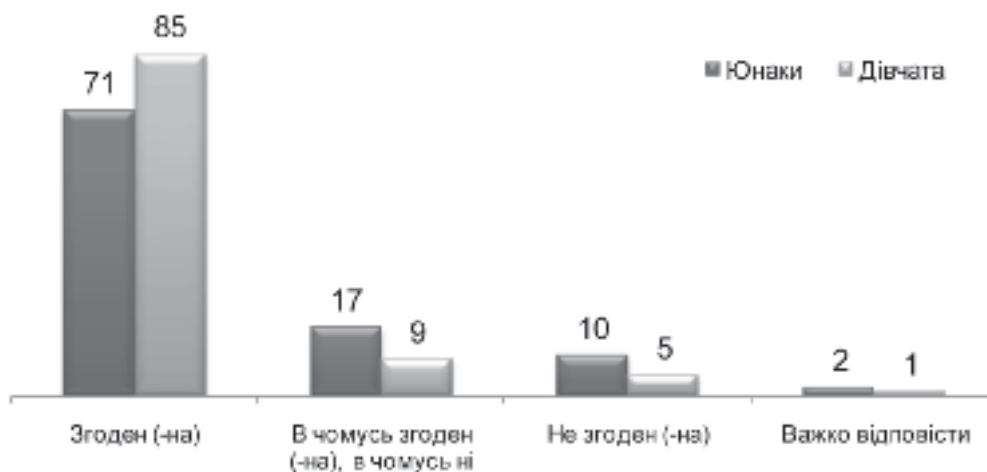
Реакція студентів і студенток на це висловлювання вказує на достатньо високий рівень толерантності щодо вільного вибору жінок – 79% студентів та студенток згодні з тим, що жінки мають повне право на самовизначення у виборі життєвого шляху. Причому найбільш типовою є впевнена відповідь «повністю згоден (-на)» (і модальне, і медіанне значення). Тільки 8% студентів і студенток думають інакше, а 12% вважають, що істина міститься десь посередині.

Зіставляючи обидва питання, які ми вже розглянули, резюмуємо позицію значної частини тих, хто відповів так: місце жінки – у сім'ї і вдома, однак рішення, присвячувати себе домашньому господарству та вихованню дітей чи ні, лишається за жінкою.

Малюнок 1.4. «Жінка повинна сама визначити, обирати їй професійну кар'єру чи бути домогосподаркою?», %
Масив: усі опитані (n=800).

До певної міри на думку про вільне самовизначення жінок впливає стать опитуваного / опитуваної (мал. 1.5). Дівчата помітно частіше, ніж юнаки, згодні з тим, що вибір «дім або робота» належить самим жінкам (85% і 71%). Відмінності у відповідях студенток і студентів невеликі, але статистично значущі.

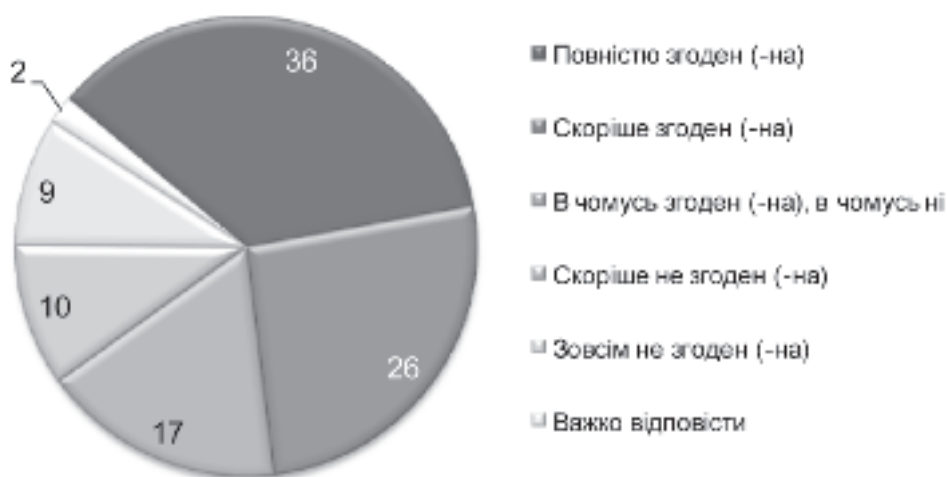
Малюнок 1.5. «Жінка повинна сама визначити, обирати їй професійну кар'єру чи бути домогосподаркою?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %*
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» - в позиції «Не згоден (-на)».

У цьому питанні практично немає відмінностей у відповідях студентів / студенток молодших і старших курсів, «фізиків» і «ліриків», студентів / студенток, які мешкають у населених пунктах різного типу. У цілому реакцію на твердження про те, що жінка повинна сама обирати, робити їй професійну кар'єру чи ставати домогосподаркою, можна назвати досить одноставною.

Ще одне твердження, яке продовжує тему самовизначення жінок, звучало так: *жінці освіта та кар'єра потрібні не менше, ніж родина*. Незгода з цією позицією говорить про наявність гендерних упереджень. Більшість опитаних (62%) погоджується з тим, що професія і сім'я повинні мати для жінки рівновелику значущість. І хоча найчастіше у відповідях звучить категоричне «повністю згоден (-на)» (*мода*), типовою відповіддю можна назвати менш упевнене «скоріше згоден (-на)» (*медіана* розподілу всіх відповідей). З іншого боку, майже кожен п'ятий (19%) вважає, що це не так – сім'я для жінок безумовно важливіша, і ще 17% бачать аргументи на користь кожної з позицій.

Зіставляючи три розглянутих твердження, можна зробити висновок: жінка, на думку багатьох, повинна займатися передусім господарством і дітьми, але при цьому рішення – дім чи кар'єра – лишається за жінкою. У будь-якому випадку, обмежувати життя жінки лише колом домашніх турбот, безперечно, не можна. Утім, хоча вибір свого життєвого шляху жінка робить сама, помітна частина опитаних сумнівається в тому, що професію і сім'ю можна класти на шальки терезів, що це рівнозначний вибір.

Малюнок 1.6. «Жінці освіта та кар'єра потрібні не менше, ніж сім'я?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

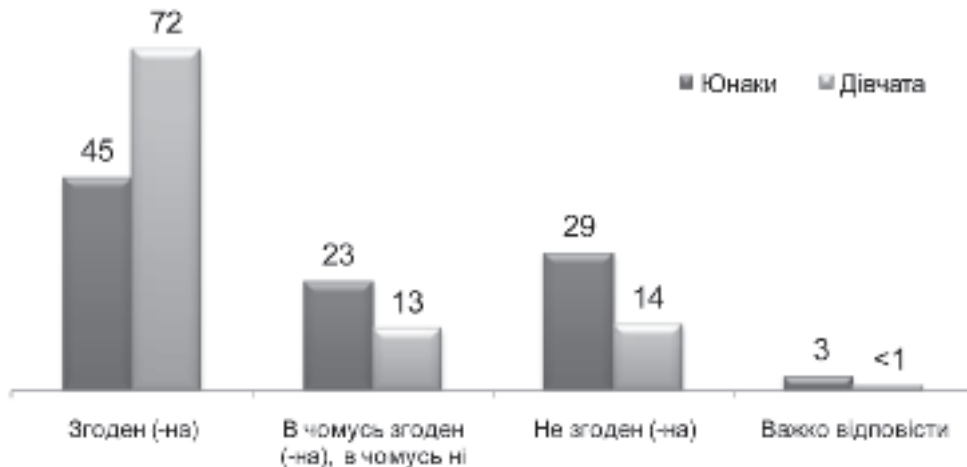
На відповіді в цьому запитанні має значний вплив стать респондента / респондентки (мал. 1.7). Дівчата частіше за юнаків згодні з тим, що освіта і кар'єра так само важливі для жінки, як і сім'я, причому 45% усіх дівчат заявили про це з високим ступенем категоричності (варіант «повністю згодна»). Багато юнаків також із цим згодні, але переважна частина молодих людей у цьому впевнена лише частково (23%) або переконана у зворотному (29%).

Відзначається певна залежність думок від типу факультету: «лірики» частіше за «фізиків» приймають тезу про важливість для жінки освіти та кар'єри (66% і 57% – розбіжності значущі на рівні 5%). Однак цей зв'язок має опосередкований характер – основним критерієм відмінностей лишається стать респондента.

Значущого впливу інших соціально-демографічних характеристик немає.

Продовжуємо розглядати думки студентів та студенток про соціальні диспозиції чоловіків і жінок. Досить стійким є гендерний стереотип про те, що основним «годуваль-

ником» у сім'ї має бути чоловік, а жінці (навіть якщо вона працює) відводиться роль «берегині домашнього вогнища». Подивимося, наскільки студенти та студентки готові прийняти ситуацію, коли дружина нарівні з чоловіком стає в сім'ї «добувальником» і «годувальником». Отже, **чи повинна дружина працювати нарівні з чоловіком?** Ні, не повинна – відповідає рівно половина опитаних студентів і студенток, і ще 30% готові погодитись із таким розподілом ролей лише частково (варіант «в чомусь згоден (-на), в чомусь ні»). І тільки 19% опитаних вітають рівний внесок чоловіків і жінок у наповнення сімейного бюджету.

Малюнок 1.7. «Жінці освіта та кар'єра потрібні не менше, ніж сім'я?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів / респонденток, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Малюнок 1.8. «Дружина повинна працювати нарівні з чоловіком?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

У цьому питанні досить однотайні юнаки і дівчата, «фізики» і «лірики», студенти і студентки різних курсів, які проживають у різних населених пунктах.

Наступне твердження в більш категоричній формі пропонує нестереотипно подивитися на диспозиції чоловіка і жінки в родині: **якщо жінка може заробляти більше, ніж чоловік, то чоловік повинен узяти на себе хатню роботу і догляд за дітьми**. Відповіді на це питання досить точно повторюють розподіл думок щодо попереднього твердження

(дружина повинна працювати нарівні з чоловіком) – як і раніше, більшість не згодні, багато хто згоден лише частково. Тих, хто відповів «не згоден (-на)», стало дещо більше (56%). Але головне полягає в тому, що «ні» в цьому питанні говорять *упевненіше*, ніж у попередньому, – кожен третій респондент (34%) обрав варіант «цілком не згоден (-на)».

Малюнок 1.9. «Якщо жінка може заробляти більше, ніж чоловік, то хатньою роботою та доглядом за дітьми повинен займатися чоловік», %
Масив: усі опитані (n = 800).

На питання про можливість чоловіка займатися дітьми й хатнім господарством, якщо дружина може забезпечити родину, отримано досить однорідні відповіді всіх соціально-демографічних категорій студенток і студентів.

Останнє запитання щодо позиції жінки в сім'ї звучало так: «Наскільки Ви згодні з тим, що *заміжня жінка не повинна працювати*». Абсолютна більшість студентів і студенток (72%) з цим не погоджується, причому майже половина всіх опитаних упевнено відповіла «ні». 18% можуть погодитися з таким поділом сімейних ролей лише частково, а 9% схвалюють такі відносини.

Малюнок 1.10. «Заміжня жінка не повинна працювати?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

З таким станом справ у сім'ї насамперед не погоджуються дівчата. Юнаки здебільшого теж висловлюють незгоду, порівняно рідше кажуть «ні», найчастіше відповідають двоїсто і частіше готові підтримати такі сімейні диспозиції (мал. 1.11). У відповідях «фізиків» і «ліриків» є певна різниця, опосередкована впливом статі, втім, досить невелика

(не згодні 76% «ліриків» і 68% «фізиків» – розбіжності значущі на рівні 5%). Суттєвого впливу інших ознак (курс, місце проживання) не спостерігається.

Малюнок 1.11. «Заміжня жінка не повинна працювати?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Підіб'ємо підсумки. Найбільш поширені в студентському середовищі думки складають таку картину: жінка повинна займатися домашнім господарством і дітьми, але їй при цьому не обов'язково ставати домогосподаркою, а слід намагатися поєднати професійну кар'єру і хатню роботу. Вільний вибір у цьому питанні належить самій жінці. У будь-якому випадку жінці необхідно здобути освіту і професію. Однак занадто багато уваги роботі жінка, у якої є родина, приділяти не може. Основний внесок у сімейний бюджет повинен робити все ж чоловік, якого в жодному випадку не можна перетворювати на «домогосподарку», навіть якщо дружина має великі кар'єрні здобутки.

Таким чином, у відповідях студентів і студенток досить чітко прозвучали основні гендерні стереотипи про роль і призначення жінки, про розподіл чоловічих і жіночих обов'язків. Утім, отримані відповіді досить різнопланові, що говорить про присутність різних думок із розглянутих питань. Спільний знаменник у вигляді узагальнених позицій студентів і студенток з питань гендерної рівності буде підведено в кінці цього розділу (розділ 1.4).

Основною ознакою, що визначає відмінності більшості відповідей, є стать респондента – інакше кажучи, думки юнаків і дівчат з багатьох питань не збігаються. Впливом ознаки «стать» зумовлені найчастіше відмінності у відповідях студентів / студенток соціогуманітарних факультетів і студентів / студенток природничих і технічних факультетів (на соціогуманітарних спеціальностях навчається значно більше дівчат). Інші соціально-демографічні відмінності (курс, місце проживання) на думки студентів і студенток з розглянутих питань практично не впливають.

1.2 ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У СПРИЙНЯТТІ ПРОФЕСІЙ

Як уже зазначалося в розділі 1.1, установки особи щодо «гендерного характеру» різних професій становлять одну з трьох основних груп гендерних стереотипів як таких. Тому нам було важливо дізнатися думку наших респондентів із цього приводу, тим більше що студенти і студентки ВНЗ якраз теоретично та практично готуються до професійної діяльності.

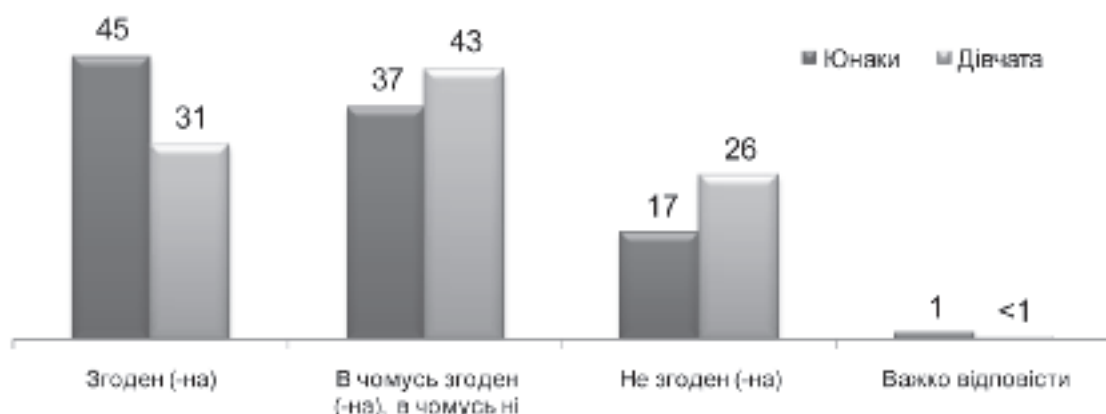
Основний гендерний стереотип у сприйнятті професій такий: *є професії, з якими краще впраються чоловіки, і є професії, призначені для жінок*. Думки студентів і студенток у цьому питанні досить сильно відрізняються – 36% сприймають такий поділ як належне, 22% з цим не згодні, а більша частина (41%) опитаних частково підтримує обидві позиції. Двоїста відповідь «у чомусь згоден (-на), у чомусь ні» є *найбільш типовою* думкою в цьому питанні.

Малюнок 1.12. «Професії поділяються на чоловічі та жіночі?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Згоду з твердженням про те, що професії поділяються на чоловічі і жіночі, дещо частіше висловлюють юнаки, ніж дівчата, – 45% і 31% відповідно (мал. 1.13). Утім, ці відмінності є незначними, і вплив ознаки «стать» на думку про розподіл професій досить слабкий.

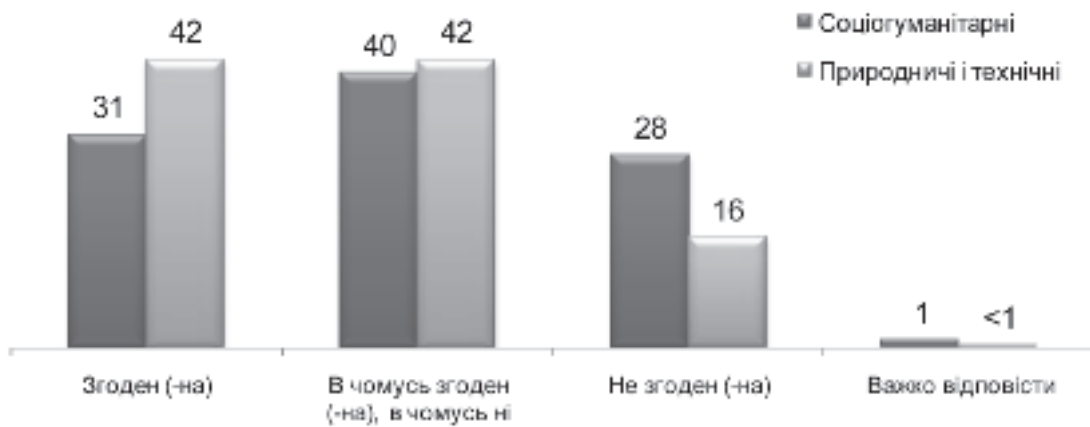
Це саме можна сказати і про відмінності думок «фізиків» і «ліриків». Для останніх менш характерний поділ професій на чоловічі і жіночі (мал. 1.14). Очевидно, що, з огляду на взаємозв'язок ознак «тип факультету» і «стать», відмінності у відповідях юнаків і дівчат пов'язані з відмінностями у відповідях «фізиків» і «ліриків». У цьому питанні є підстави стверджувати, що тип факультету дещо більшою мірою впливає на думку респондента, ніж його / її стать.

Малюнок 1.13. «Професії поділяються на чоловічі та жіночі?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Малюнок 1.14. «Професії поділяються на чоловічі та жіночі?»

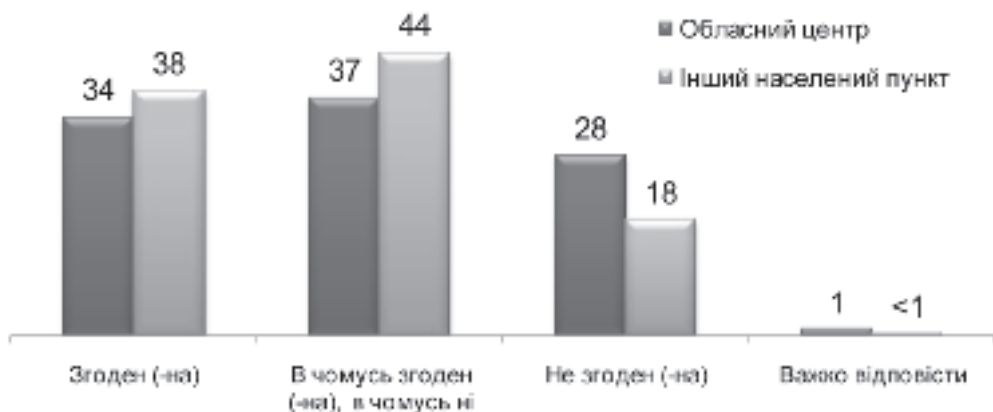
Розподіл відповідей залежно від типу факультету, на якому навчаються респонденти, % *

Масиви: студенти і студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434), студенти і студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)».

Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Відзначається також певна відмінність думок студентів і студенток з обласних центрів від думок студентів і студенток, які мешкають в інших населених пунктах. Респонденти з обласних центрів дещо частіше висловлювали свою незгоду з тим, що професії можна розділити на підставі гендерної належності. Можливо, мешканці великих міст частіше стикаються з ситуаціями, які спростовують стереотип про розподіл професій на жіночі і чоловічі. Утім, це теж усього лише ймовірна тенденція – відмінності у відповідях студентів і студенток з різних населених пунктів не можуть бути названі статистично значущими.

Малюнок 1.15. «Професії поділяються на чоловічі та жіночі?»

Розподіл відповідей залежно від типу населеного пункту, в якому мешкали респонденти до закінчення середньої школи, % *

Масиви: студенти та студентки до закінчення середньої школи мешкали в обласному центрі (n = 347), студенти та студентки до закінчення середньої школи мешкали в інших населених пунктах (n = 453).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)».

Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

У цьому дослідженні ми з'ясували не тільки думки студентів і студенток про те, чи можна розділити професії на підставі гендерної належності, але й **назви професій, які можуть бути названі чоловічими або жіночими**. Спочатку ми дали респондентам власний список із 37 професій і запропонували висловити свою думку щодо гендерної орієнтації кожної

професії. Потім усі охочі могли назвати *власні приклади* «типово чоловічих» і «типово жіночих» професій.

Оцінки студентів і студенток щодо маскулінності або фемінності професій із запропонованого переліку ми розділили на кілька груп із різними домінантами чоловічого і жіночого. Через те що деякі професії мають граничні оцінки, межі виділених груп не завжди чітко позначені. Проте в цілому досягнуто досить конкретної картини гендерного розподілу професій. Групи виділені на підставі даних, показаних у таблиці 1.1.

- Абсолютна більшість опитаних вважає, що *тільки чоловіки* можуть бути електриками, інкасаторами, військовослужбовцями, машиністами баштових кранів, водіями громадського транспорту або таксі, пілотами літаків.
- Професії, які, *на думку більшості, є чоловічими, однак багато хто вважає, що ці професії підходять і чоловікам, і жінкам*: програміст або ІТ-спеціаліст, інженер-конструктор і ді-джей.
- Професії, *що не мають, на думку більшості, гендерного забарвлення, хоча багато хто вважає їх здебільшого чоловічими*: політик чи депутат парламенту, податковий інспектор, суддя або адвокат, масажист, двірник, кухар і лікар-хірург.
- Професії, які рівною мірою *підходять як чоловікам, так і жінкам*: офіс-менеджер, екскурсовод, нотаріус, офіціант, головний редактор газети і кравець.
- Професії, *що не мають, на думку більшості, гендерного забарвлення, хоча багато хто вважає їх переважно жіночими*: перукар, бухгалтер, шкільний учитель, соціальний працівник, молодший медичний працівник і кондуктор у громадському транспорті. Професії, *що є переважно жіночими, хоча багато хто вважає, що з ними можуть упоратись і чоловіки*: касир у магазині чи супермаркеті, візажист, секретар-референт, бортпровідник літака¹, психолог або консультант телефону довіри, квитковий касир.
- Майже *виключно жіночими* професіями можуть бути названі: вихователька дитячого садка, гувернантка та няня, а також бібліотекар.

Думки юнаків і дівчат про те, які професії є скоріше чоловічими, а які швидше за все жіночими, *значною мірою відрізняються* (таблиця 1.2).

Деякі професії, що є, на думку більшості юнаків, «типово жіночими», на думку багатьох дівчат, повинні бути позбавлені гендерного забарвлення (візажист, квитковий касир, касир у магазині, перукар, бортпровідник літака).

Подібне зміщення акцентів спостерігається й щодо ряду професій, які сприймаються більшістю як гендерно нейтральні, залишаючись при цьому для багатьох «жіночими» (шкільний учитель, бухгалтер, кондуктор громадського транспорту, офіціант, екскурсовод). Дівчата порівняно частіше, ніж юнаки, відносять такі професії до гендерно нейтральних.

По-різному дівчата і хлопці оцінюють професії, які сприймаються більшістю як гендерно нейтральні, залишаючись для багатьох усе ж таки «чоловічими» заняттями (політик чи депутат парламенту, податковий інспектор, суддя або адвокат). Юнаки порівняно частіше акцентують чоловічий характер цих професій, у той час як дівчата частіше вважають їх гендерно нейтральними.

Цікаво відзначити, що помітна кількість дівчат вважає гендерно нейтральними професії, які, на думку і багатьох юнаків, і більшості дівчат, є «типово чоловічими» (військовослужбовець, водій громадського транспорту, інженер-конструктор, програміст або ІТ-спеціаліст, лікар-хірург).

---

¹ Мабуть, найменування професій секретар-референт і бортпровідник літака для частини опитаних були невідомі. З коментарями «секретарка» і «стюардеса» ці професії, ймовірно, перемістилися б у групу «виключно жіночих» занять.

**«Із якими професіями краще справляються чоловіки,
а з якими – жінки?», %**

	Більше чоловіча професія	Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	Більше жіноча професія
Електрик	92	8	<1
Інкасатор	91	9	<1
Пілот літака	89	11	<1
Машиніст баштового крана	87	12	1
Військовослужбовець	84	15	1
Водій громадського транспорту, таксі	82	17	1
Інженер-конструктор	58	41	1
Програміст, ІТ-спеціаліст	58	41	1
DJ (Ді-джей)	50	49	1
Лікар-хірург	46	52	2
Політик, депутат парламенту	37	61	2
Податковий інспектор	31	65	4
Масажист	29	63	8
Суддя, адвокат	28	70	2
Бортпровідник літака	23	33	44
Двірник	22	74	4
Кравець	22	53	25
Кухар	21	71	8
Головний редактор газети	16	79	5
Нотаріус	14	79	7
Офіс-менеджер	10	82	8
Офіціант	7	79	14
Екскурсовод	7	80	13
Кондуктор у громадському транспорті	6	70	24
Соціальний працівник	4	70	26
Візажист	3	33	64
Касир у магазині, супермаркеті	3	47	50
Молодший медичний працівник	3	71	26
Перукар	3	56	41
Секретар-референт	3	47	50
Квитковий касир	2	33	65
Бухгалтер	2	54	44
Психолог, консультант телефону довіри	2	48	50
Шкільний учитель	2	69	29
Бібліотекар	1	22	77
Вихователь дитячого садка	1	18	81
Гувернант, няня	1	14	85

Масив: усі опитані (n = 800).

Дані таблиці ранжовано за стовпцем «типово чоловіча професія».

«Із якими професіями краще справляються чоловіки, а з якими – жінки?»

Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %	Більше чоловіча професія		Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам		Більше жіноча професія	
	юн.	дів.	юн.	дів.	юн.	дів.
Електрик	92	92	8	7	<1	1
Інкасатор	94	89	5	11	1	<1
Пілот літака	90	88	10	12	<1	<1
Машиніст баштового крана	84	90	15	9	1	1
Військовослужбовець	88	81	11	18	1	1
Водій громадського транспорту, таксі	87	79	12	20	1	1
Інженер-конструктор	63	54	35	45	2	1
Програміст, ІТ-спеціаліст	66	53	34	46	<1	1
DJ (Ді-джей)	51	50	48	49	1	1
Лікар-хірург	58	39	41	59	1	2
Політик, депутат парламенту	41	25	57	71	2	4
Податковий інспектор	51	29	48	69	1	2
Масажист	25	31	63	64	12	5
Суддя, адвокат	39	21	60	76	1	3
Бортпровідник літака	17	28	26	36	57	36
Двірник	14	28	78	71	8	1
Кравець	30	16	50	55	20	29
Кухар	27	18	64	75	9	7
Головний редактор газети	30	8	66	87	4	5
Нотаріус	20	11	72	83	8	6
Офіс-менеджер	14	7	79	83	7	10
Офіціант	5	7	75	82	20	11
Екскурсовод	8	6	76	83	16	11
Кондуктор у громадському транспорті	3	8	64	73	33	19
Соціальний працівник	6	3	69	71	25	26
Візажист	2	4	24	39	74	57
Касир у магазині, супермаркеті	2	3	41	52	57	45
Молодший медичний працівник	2	3	69	73	29	24
Перукар	2	4	48	61	50	35
Секретар-референт	3	3	50	45	47	52
Квитковий касир	2	2	25	38	73	60
Бухгалтер	4	1	48	57	48	42
Психолог, консультант телефону довіри	4	2	47	49	49	49
Шкільний учитель	2	1	62	74	36	25
Бібліотекар	2	1	21	22	77	77
Вихователь дитячого садка	2	1	15	20	83	79
Гувернант, няня	1	1	13	15	86	84

Масиви: усі опитані юнаки (n = 314), усі опитані дівчата (n = 486).

Цікавий виняток становить оцінка такої професії, як *двірник*. Тут якраз юнаки частіше підкреслюють гендерний паритет, у той час як багато дівчат хотіли б, щоб цією справою займалися виключно чоловіки. Імовірно, такі оцінки дівчат можна очікувати і у випадку інших непрестижних занять, що не належать до категорій «типово чоловічих» або «типово жіночих».

Отже, в цілому юнаки більш акцентовано ділять професії на «типово чоловічі» і «типово жіночі». Дівчата частіше характеризують професії як гендерно нейтральні. Значна кількість дівчат, з одного боку, прагне розділити з юнаками багато «типово жіночих» професій, з іншого боку, претендує на деякі «типово чоловічі» заняття. Утім, є професійні галузі, які одноставно юнаками і дівчатами визначаються майже стовідсотково як жіночі або чоловічі. Дівчата відносно рідко претендують на професії, пов'язані з небезпекою або високими фізичними навантаженнями, у той час як юнаки практично повністю віддають дівчатам заняття, пов'язані з турботою про дітей та їх вихованням. Юнаки і дівчата згодні в тому, що бібліотекар, вихователь дитячого садка, гувернантка, няня – це професії, з якими краще впоруються жінки. А електрик, інкасатор, пілот літака або машиніст баштового крана – заняття для чоловіків.

Практично не викликають розбіжностей юнаків і дівчат оцінки таких професій, як DJ (ді-джей), масажист, офіс-менеджер, соціальний працівник, молодший медичний працівник, секретар-референт, психолог або консультант телефону довіри.

Уявлення студентів і студенток соціогуманітарних факультетів про гендерні особливості професій суттєво не відрізняються від думок студентів / студенток природничих і технічних факультетів. Загалом невеликі коливання з меншим розмахом повторюють варіації у відповідях юнаків і дівчат. Усі виявлені відмінності статистично не значущі.

Практично немає розходжень у відповідях студентів і студенток першого, другого, третього, четвертого і п'ятого курсів, а також у відповідях студентів і студенток з населених пунктів різного типу.

Подивимося на відповіді студентів і студенток на два відкриті питання: *«Які ще професії можна назвати типово чоловічими?»* і *«Які ще професії можна назвати типово жіночими?»*. Обидва питання не проектувалися як обов'язкові для відповіді, проте отримано досить високий відсоток змістовних відповідей. 69% усіх опитаних змогли запропонувати свої варіанти *чоловічих* професій, 53% – *жіночих*. При цьому часто в одній анкеті *чоловічих* професій названо більше, ніж *жіночих*. Звідси можна зробити перше цікаве спостереження: завдання назвати «типово чоловічу» професію виявилось для респондентів менш складним, ніж завдання назвати «типово жіночу» професію. Чому це так? Можливо, тому, що професійні можливості чоловіків більш різноманітні, ніж можливості жінок. Можливо, тому, що підстави для диференціації чоловічих професій більш очевидні.

У результаті змістового аналізу відповідей на відкриті запитання отримано цікаві дані: по-перше, значно розширено списки *характерних* для чоловіків і жінок професій, по-друге, зібрано спостереження про підстави поділу професій на чоловічі і жіночі.

Лідери відповідей на питання про «типово чоловічі» професії: шахтар, пожежник, сантехнік, вантажник, слюсар, будівельник (різні будівельні спеціальності – муляр, монтажник тощо), охоронець (сторож). Досить часто називалися такі професії, як металург (сталевар), токарь, фрезерувальник, зварювальник, столяр, тесля, швець, міліціонер (дільничний, ППС, інспектор ДАІ, боєць спецпідрозділу, спецназу), охоронець, футболіст, машиніст поїзда, водій-далекобійник і асенізатор. Список неодноразово зазначених професій можна доповнити такими позиціями: фермер, моряк, лісоруб, різник, тракторист, бульдозерист, комбайнер, маляр, рятувальник, автомеханік (працівник СТО), боксер, садівник, капітан корабля, підводник, сапер, космонавт, каскадер, викладач технічного ВНЗ, дорожній ремонтний робітник, системний адміністратор, мийник вікон (висотні роботи), учений-винахідник, майстер тату, швейцар, дипломат, бармен, охоронець у чоловічій в'язниці, священик.

Лідери відповідей на питання про «типово жіночі» професії: домогосподарка, косметолог, майстер манікюру (педикюру тощо, працівниця салону краси), акушер-гінеколог, швачка (ткаля), прибиральниця. Крім того, досить часто називалися такі професії, як продавець (консультант) косметики та парфумерії, топ-модель, фотомодель, танцівниця стриптизу. Також неодноразово називалися: доглядальниця, стиліст, дизайнер інтер'єру, флорист, кондитер, посудомийка, модельєр, балерина, танцівниця, хореограф, продавець жіночого одягу та білизни, буфетниця, доярка, вчитель молодших класів, телефоністка (оператор телефонної служби), друкарка (набір тексту), кіоскер, працівниця реєстратури, працівниця відділу реєстрації актів громадянського стану (реєстратор шлюбів).

Цікаво відзначити, що серед відповідей на відкриті запитання кілька разів зустрілись «повія» як приклад «жіночої» професії і «сутенер» – як приклад «чоловічої». З певними поправками на почуття гумору та схильність до епатажу деякого з респондентів, все ж викликає стурбованість тенденція до легітимізації серед переліку професій указаних різновидів протизаконної (в українському суспільстві принаймні) поведінки.

Які підстави для віднесення тієї чи іншої професії до категорії «типово чоловічих» або «типово жіночих»? Змістовий аналіз відповідей на відкриті питання дозволив зробити такі спостереження:

- Чоловічі професії пов'язані з важкою фізичною працею (вантажник, лісоруб, дорожній ремонтний робітник). Також рідко можна уявити собі жінок у професіях, у яких спостерігаємо застосування грубої сили (боксер).
- Чоловічі професії можуть бути пов'язані з небезпекою для життя, жіночі – зрідка (охоронець, тілоохоронець, каскадер, рятувальник, висотник). Скажімо, жінки можуть претендувати на військові спеціальності, але професії надмірного ризику навіть у мирний час – чоловіча справа (сапер, підводник). Часто небезпека поєднується з великими фізичними навантаженнями (шахтар).
- Чоловічі професії частіше мають стосунок до виробництва, жіночі – до сфери послуг. Або інакше: чоловіки частіше працюють із матеріалами та технікою (токарь, слюсар, зварювальник, металург, муляр, тесля, автомеханік, машиніст поїзда, тракторист, комбайнер, водій-дальнобійник), жінки – з людьми.
- Вважається, що чоловіки сильніші у сфері вирішення аналітичних завдань (системний адміністратор) і у винаходах.
- Багато хто вважає, що жінки здатні краще впоратися з такими видами діяльності, як виховання дітей (няня, вчитель молодших класів) або турбота про безпорадних людей (доглядальниця). У жінок краще розвинені смак і почуття прекрасного (дизайнер, флорист, хореограф).
- Додаткова вісь диференціації професій – «брудне / чисте». Із «брудною» роботою частіше пов'язують чоловічі види діяльності (асенізатор).
- Ще одна підстава – ступінь відповідальності. «Типово чоловічі» професії частіше пов'язані з високою відповідальністю (капітан корабля, директор заводу). Це одна з причин, чому чоловіка легше уявити на посаді керівника, а жінку – в ролі підлеглого (про це – далі в цьому розділі).
- Навіть у межах однієї професії можуть бути характерні для жінок або чоловіків спеціалізації. Жінки-лікарі – це акушери-гінекологи, терапевти й педіатри. Лікарі-чоловіки – це хірурги, анестезіологи, травматологи та лікарі швидкої допомоги. Або інший приклад: жінки-педагоги – це вчителі молодших класів, а чоловіки – викладачі технічних ВНЗ.

Наскільки поширена в студентському середовищі думка, що *кращими керівниками, лідерами в будь-якій сфері є чоловіки, а не жінки*? Одноставності у відповідях студентів і сту-

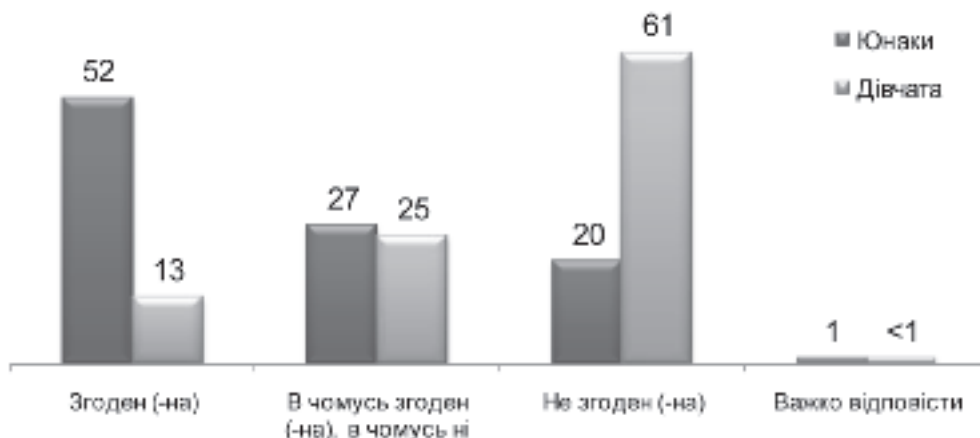
денток немає. Багато хто вважає подібне твердження слушним (28%), але більша частина опитаних із цим не погоджується (45%). Найбільш типовою відповіддю є «в чомусь згоден (-на), в чомусь ні».

Малюнок 1.16. «Кращі керівники, лідери в будь-якій сфері – чоловіки, а не жінки?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Думка з цього питання значною мірою залежить від статі респондента.¹ Більшість юнаків погоджуються з тим, що кращі керівники та лідери – чоловіки, а більшість дівчат думає інакше (мал. 1.17). Почасті ці відмінності зумовили різницю відповідей «фізиків» і «ліриків» – через те що дівчата частіше вчаться на соціогуманітарних факультетах, «лірики» порівняно частіше не погоджуються з запропонованим твердженням (мал. 1.18). Утім, ці відмінності не настільки сильні.

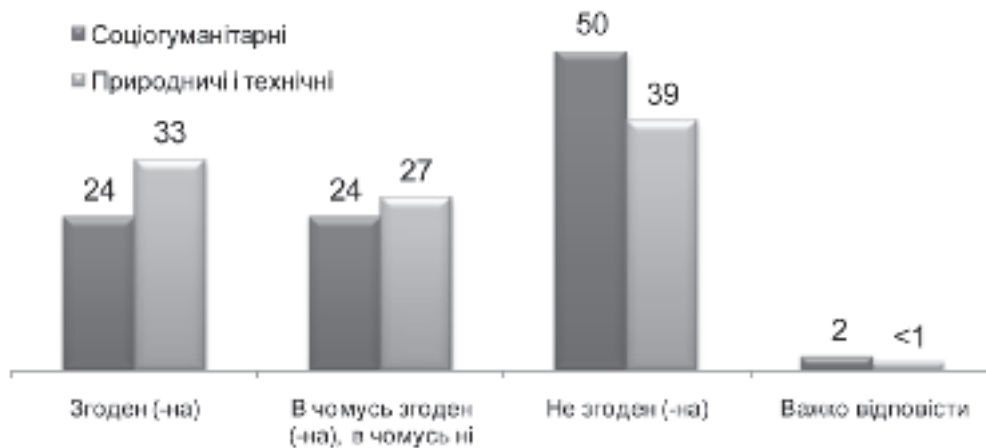
Думка студентів і студенток про те, чи є чоловіки кращими керівниками, практично не змінюється серед респондентів різних курсів, а також серед студентів і студенток із населених пунктів різного типу.

Малюнок 1.17. «Кращі керівники, лідери в будь-якій сфері – чоловіки, а не жінки?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

¹ Коефіцієнти сили зв'язку показують значення, близькі до 0,5, – кореляція досить сильна.

Малюнок 1.18. «Кращі керівники, лідери в будь-якій сфері – чоловіки, а не жінки?»
Розподіл відповідей залежно від типу факультету, на якому навчаються респонденти, % *
Масиви: студенти і студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434),
студенти і студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)».
Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Таким чином, підбиваючи **підсумки цього розділу**, присвяченого результатам дослідження гендерних стереотипів у сприйнятті професій, можна стверджувати:

1. Уявлення студентів та студенток м. Харкова про «чоловічі» і «жіночі» професії в цілому відображають такий гендерний розподіл праці, що традиційно склався в сучасному (в тому числі українському) суспільстві, де «чоловічою» вважається продуктивна діяльність у публічній сфері, а «жіночою» – скоріше репродуктивна робота й домашня праця або специфічні види продуктивної діяльності¹.

2. Респонденти й респондентки виділяють більше критеріїв (більш різноманітні критерії) віднесення тої чи іншої професії до категорії «чоловічих», ніж до «жіночих», що свідчить про відображення загальних установок на розуміння праці в публічній сфері як переважно «чоловічої справи». Водночас «жіночі» професії часто визначаються як протилежні «чоловічим» (наприклад, *не пов'язані з важкими фізичними навантаженнями, не небезпечні тощо*), і це відображає загальнокультурний канон розуміння чоловічого як «норми». Інша група критеріїв виокремлення «жіночих» професій пов'язана з категоріями «емоційності» й «естетичності» праці: вказана тенденція також уже помічена й проаналізована західними дослідницями².

3. Дівчата і студенти/тки соціогуманітарних спеціальностей демонструють більш гендерно прогресивні погляди, відносячи більшу кількість професій до таких, що «рівною мірою підходять і чоловікам, і жінкам». Тут ми спостерігаємо сполучення в структурі гендерної ідентичності таких складників, як відображення реальних гендерних відносин у суспільстві (*що є*) і проєкції власних професійних планів і амбіцій (*чого хотілося б*): здобуваючи вищу освіту, дівчата-студентки орієнтовані на більш різноманітну професійну діяльність, ніж цього очікують від них їхні ровесники чоловічої статі.

¹ Див. про це детальніше: Bordo, S. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body*. – Berkeley: University of California Press, 1993.

² Див., наприклад: Bartky, S. *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression*. – New York: Routledge, 1990; Noddings, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. – Berkeley: University of California Press, 1986 та ін.

1.3 ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЩОДО ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ

З точки зору багатьох батьків, виховання хлопчиків і дівчаток дуже відрізняється. Це виявляється практично в усьому. Дівчатка і хлопчики грають у різні ігри іграшками відповідно для хлопчиків і для дівчаток. Вони цікавляться різними книгами й телевізійними програмами. Гучна й активна поведінка характерна для хлопчиків і неприйнятна для дівчаток. Синці та подряпини «прикрашають» хлопчиків, проте не дівчаток. Брудний і рваний під час ігор одяг можна пробачити хлопчикам. І таке інше. Усе це ознаки гендерних упереджень, або гендерних стереотипів, щодо виховання та освіти дітей і юнацтва.

Подивимося, наскільки вкорінені такі моделі сприйняття хлопчиків і дівчаток у свідомості сучасних студентів і студенток. У зв'язку з цим респондентам поставлено питання, наскільки вони погоджуються або не погоджуються з тим, що **для дівчинки більш важливо бути охайною і старанною, ніж для хлопчика**. У підсумку думки студентів і студенток розділилися приблизно навпіл – 43% з цим твердженням погоджуються, 37% думають інакше. Зауважимо, що приблизно чверть опитаних упевнено сказали «повністю згоден (-на)» (23%) і приблизно стільки ж упевнено відповіли «абсолютно не згоден (-на)» (24%). Не дивно, що за такого розкиду думок найбільш типовою відповіддю (у середньому) є «частково згоден (-на), частково ні».

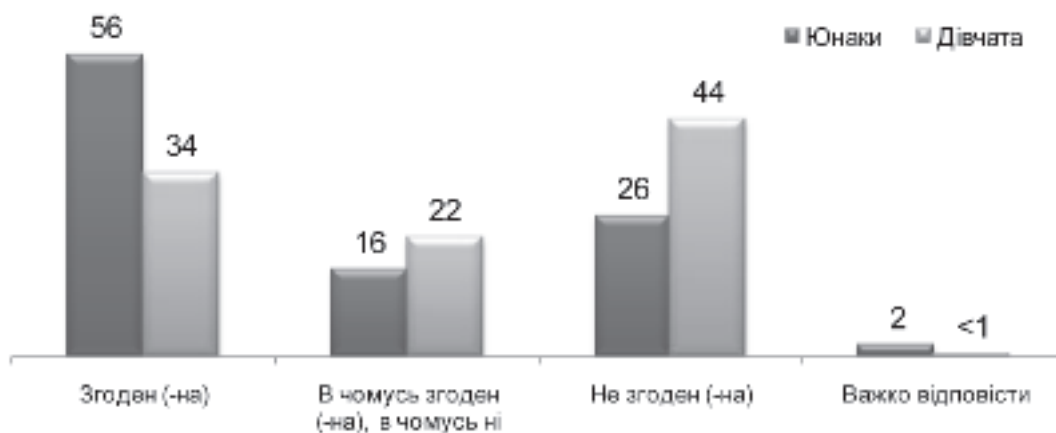
Малюнок 1.19. «Для дівчинки важливіше бути охайною і старанною, ніж для хлопчика?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Дівчата і хлопці мають різні уявлення щодо цього. Більшість юнаків (56%) згодні з тим, що охайність і старанність – це для дівчаток, а не для хлопчиків, у той час як велика частина дівчат (44%) з цим не погоджується. Це цілком зрозуміло, оскільки більшість наших респонденток нещодавно самі відчували (або продовжують відчувати досі) наслідки такого гендерно нерівного ставлення. З іншого боку, з таким твердженням погоджується приблизно кожна третя дівчина (34%) і не погоджується приблизно кожен четвертий юнак (26%). Для цих респондентів такий порядок речей, за якого до дівчаток і до хлопчиків висуваються різні вимоги, здається природним і правильним (мал. 1.20).

Деяко по-різному відповіли на це питання «лірики» і «фізики» (погодилися з цим твердженням 39% «ліриків» і 48% «фізиків», не погодилися відповідно 41% і 31%). Різниця мала і, найімовірніше, опосередкована впливом статі респондентів.

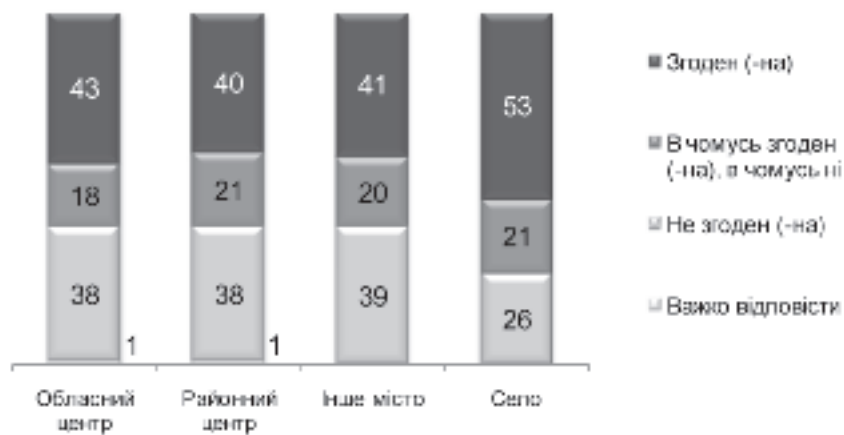
Відзначимо ще одне невелике розходження. Студенти та студентки, які жили до вступу у ВНЗ в селі, децю частіше, ніж студенти та студентки з обласних і районних центрів,

інших міст і селищ міського типу, погоджуються з цим твердженням (53% і 40–43% відповідно) і рідше не погоджуються з ним (26% і 38–39%). Можливо, це говорить про те, що в селах зберігаються більш традиційні, а отже, і більшою мірою гендерно стереотипні, уявлення про виховання дітей. Утім, відмінності невеликі, і в цьому випадку можна говорити тільки про ймовірну тенденцію, яка потребує додаткового вивчення.

Малюнок 1.20. «Для дівчинки важливіше бути охайною та старанною, ніж для хлопчика?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Малюнок 1.21. «Для дівчинки важливіше бути охайною і старанною, ніж для хлопчика?»
Розподіл відповідей залежно від місця проживання респондентів / респонденток, % *
Масиви: студенти та студентки до закінчення середньої школи мешкали в обласному центрі (n = 347), районному центрі (n = 232), іншому місті або смт (n = 149), в селі (n = 72).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Наступний гендерний стереотип: **грубість і агресивність дівчатам не можна вибачити**. Думки студентів та студенток розділилися досить рівномірно між тими, хто погоджується, і тими, хто не погоджується: 44% сказали «так» і 35% – «ні». Найбільш типовою відповіддю (у середньому) є подвійна позиція – «у чомусь згоден (-на), в чомусь ні».

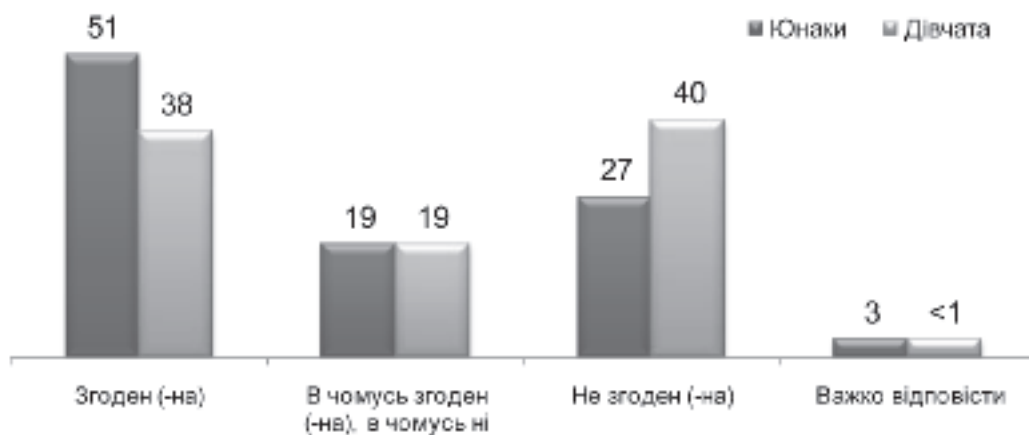
Відповіді дівчат і юнаків очікувано відрізняються. Більшість юнаків вважає це твердження слухним, у той час як дівчата частіше з ним не згодні (мал. 1.23). Власне, дівчатам

і самим не дуже хочеться боротися за право виявляти свою агресію, тому голоси дівчат *pro* і *contra* розділилися практично порівну. У цілому ж відмінності думок юнаків і дівчат у цьому питанні помітні, але *статистично* не дуже великі.

Малюнок 1.22. «Грубість і агресивність у дівчаток менше можна вибачити, ніж у хлопчиків?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

«Лірики» і «фізики», а також студенти та студентки різних курсів відповіли дуже одноманітно, різниця досить невиразна. А от місце проживання (до закінчення середньої школи) має певний вплив на відповіді респондентів (мал. 1.24). Чим далі від обласних центрів і ближче до сіл, тим міцнішає впевненість у правильності твердження про те, що грубість і агресивність для дівчаток неприйнятні. Чи справді вдалині від великих міст виховання дітей залишається більш традиційним, чи тут відіграють роль інші чинники – для відповіді на це питання потрібні додаткові вимірювання.

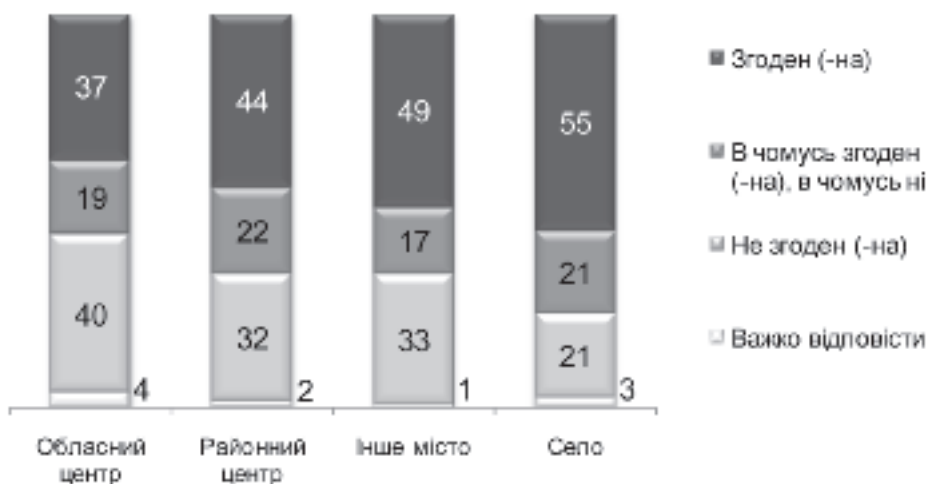

Малюнок 1.23. «Грубість і агресивність у дівчаток менше можна вибачити, ніж у хлопчиків?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів / респонденток, % *
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Наступне питання стосується відомого упередження в галузі освіти – *дівчатка (дівчата) більш здібні, ніж хлопчики, у вивченні гуманітарних дисциплін, а хлопчикам (юнакам) легше даються точні та природничі науки*. На це питання отримано різні відповіді, жодна

з яких не домінує. 38% студентів і студенток думають, що це так, 32% з цим не згодні. Типові відповіді (*мода і медіана*) за такого розкиду думок лежать посередині – «в чомусь згоден (-на), в чомусь ні».

Малюнок 1.24. «Грубість і агресивність у дівчаток менше можна вибачити, ніж у хлопчиків?»

Розподіл відповідей залежно від місця проживання респондентів, % *

Масиви: студенти і студентки до закінчення середньої школи проживали в обласному центрі ($n = 347$), районному центрі ($n = 232$), іншому місті або снт ($n = 149$), в селі ($n = 72$).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Малюнок 1.25. «Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих?», %

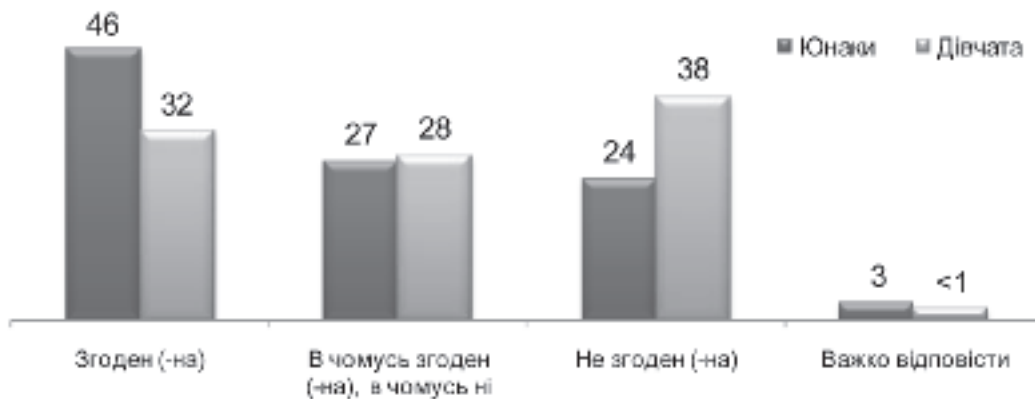
Масив: усі опитані ($n = 800$).

У цьому питанні немає повної однотайності в жодній зі студентських груп. Дівчата, природно, не погоджуються з юнаками – вони частіше не згодні з таким обмеженням можливостей у сфері своєї освіти (мал. 1.26). Утім, різниця у відповідях юнаків і дівчат не настільки велика – адже майже кожна третя дівчина (32%) бачить себе виключно гуманітарієм, а кожен четвертий юнак (24%) проти такого приниження здібностей дівчат.

Більшою мірою не згодні одні з одними «фізики» і «лірики» (мал. 1.27). Майже половина (48%) «фізиків» бачать дівчат тільки «ліриками», але при цьому «лірики» (70%

з яких, нагадаємо, дівчата) не протестують одностайно проти цього забобону – їхні голоси майже рівномірно розподілені між двома полярними позиціями.

Малюнок 1.26. «Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих?»

Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, % *

Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

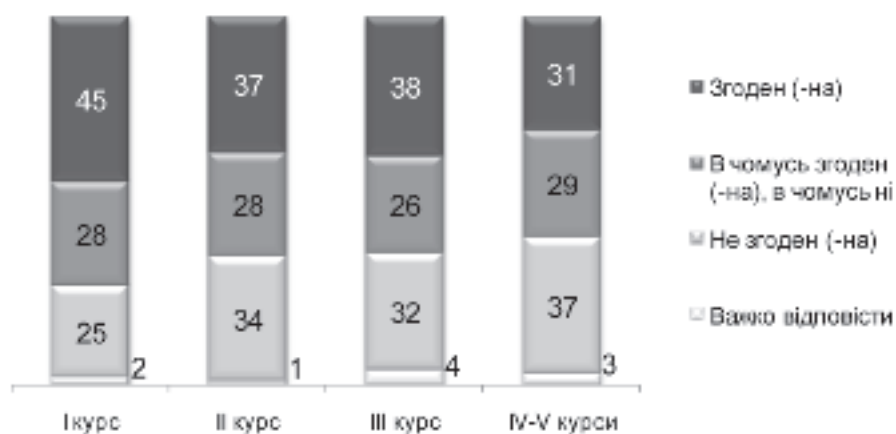
Малюнок 1.27. «Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих?»

Розподіл відповідей залежно від типу факультету, % *

Масиви: студенти та студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434), студенти та студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

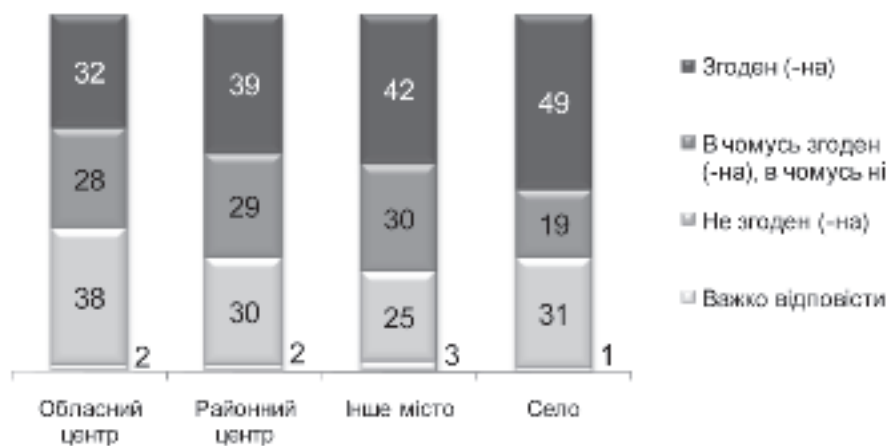
Крім цього, чим довше студент або студентка навчається в університеті або академії, тим менша впевненість у тому, що «лірика» – для дівчат, а «фізика» – для хлопців. Більша частина першокурсників (45%) вважає такий розподіл справедливим, у той час як студенти та студентки старших курсів здебільшого (37%) переконані у зворотному. На діаграмі видно, як незгода із запропонованим твердженням поступово зростає від першого курсу до четвертого і п'ятого (мал. 1.28). Мабуть, за роки навчання зустрічається досить прикладів, що спростовують це відоме упередження стосовно дівчат. Утім, і серед старшокурсників залишається чимало тих, хто вважає, що дівчата не товаришують із точними науками.

Малюнок 1.28. «Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих?»
Розподіл відповідей залежно від курсу респондентів, % *
Масиви: студенти і студентки першого курсу (n = 168), другого курсу (n = 216), третього курсу (n = 202), четвертого і п'ятого курсів (n = 214).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Істотні відмінності відзначені у відповідях студентів та студенток, які мешкали (до закінчення середньої школи) в різних населених пунктах (мал. 1.29). Серед мешканців великих міст із запропонованим твердженням погоджується приблизно третина опитаних (32%), а в селах – майже половина (49%). Тут, як і в попередніх двох питаннях цього розділу, залишається тільки припускати, що гендерні стереотипи в питаннях виховання та освіти дітей у провінції значно сильніше виражені. Для того щоб перевірити це припущення, необхідні додаткові дослідження.

Малюнок 1.29. «Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих?»
Розподіл відповідей залежно від місця проживання респондентів, % *
Масиви: студенти та студентки до закінчення середньої школи жили в обласному центрі (n = 347), районному центрі (n = 232), іншому місті або смт (n = 149), в селі (n = 72).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

І останній із розглянутих гендерних стереотипів. Вважається, що освіта потрібніша чоловікам, а не жінкам, бо вона дозволяє отримати гідно оплачувану роботу та забезпечувати родину. А оскільки жінки не повинні виступати в ролі «годувальника» сім'ї, то їй готувати дівчат потрібно до інших ролей – матері та господині, а хлопцям надавати

освіту та навчати їх професії. З подібними висловленнями погоджується майже половина опитаних (48%), і лише 22% студентів та студенток думають інакше (мал. 1.30). Незважаючи на перевагу гендерно упереджених відповідей, найчастіше, що найбільш типове для цього питання, студенти та студентки відповідали двоїсто – «у чомусь згоден (-на), в чомусь ні». Загалом, розподіл відповідей на це питання є досить схожим і на всі інші розподіли цього розділу (1.3), а також дуже точно повторює відповіді на питання щодо призначення жінок (розділ 1.1). Чи є ці збіги випадковими варіаціями у відповідях, чи схожість розподілів структурно зумовлена більш загальними явищами (латентними факторами)? На це питання відповідає наступний розділ (1.4).

Малюнок 1.30. «Дівчат потрібно готувати передусім до ролі матері та господині, а юнаків – до професії, здатної забезпечити сім'ю матеріально?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Позитивна реакція на це висловлення значно частіше характерна для юнаків (62%). Однак зауважимо, що велика частина дівчат також зовсім не проти такої диспозиції ролей: згоду висловили 39% студенток, причому половина з них (це кожна п'ята дівчина) упевнено відповідає «повністю згодна» (мал. 1.30). Є деякі відмінності у відповідях «фізиків» (згодні 53%) і «ліриків» (згодні 44%), але ця різниця невелика й зумовлена впливом статі респондентів (мал. 1.31). Інші розглянуті соціально-демографічні ознаки не впливають істотно на розподіл думок щодо цього питання.

Малюнок 1.31. «Дівчат потрібно готувати передусім до ролі матері та господині, а юнаків – до професії, здатної забезпечити сім'ю матеріально?»
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %*
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Малюнок 1.32. «Дівчат потрібно готувати передусім до ролі матері та господині, а юнаків – до професії, здатної забезпечити сім'ю матеріально?»

Розподіл відповідей залежно від типу факультету, % *

Масиви: студенти і студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434), студенти і студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

* Відповіді «Повністю згоден (-на)» та «Скоріше згоден (-на)» об'єднані в позиції «Згоден (-на)». Відповіді «Скоріше не згоден (-на)» та «Абсолютно не згоден (-на)» – в позиції «Не згоден (-на)».

Як уже зазначено в розділі 1.1, добір тверджень («гендерних стереотипів» або «анти-стереотипів») для включення їх в анкету є не випадковим, бо дозволяє порівняти дані нашого опитування з результатами інших досліджень гендерних установок і стереотипів (наприклад у вчителів), проведених раніше в Росії¹ та Україні². Результати вказаного порівняння занесено до таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Порівняння даних першого блоку дослідження з даними інших опитувань.

		Дані дослідження Н. В. Осетрової (2002, вчителі), %		Дані дослідження Т. Говорун і О. Кікінежди (2008, вчителі), %	Дані дослідження ГІАЦ «КРОНА» (2009, студенти), %
		Жінки	Чоловіки		
1	Погоджуються з тим, що всі професії поділяються на «чоловічі» і «жіночі»	44	47	60	36 (проти – 22)
2	Погоджуються з тим, що основне призначення жінки – бути гарною дружиною і матір'ю	46 (проти – 8)	62 (проти – 2)	–	44 (проти – 26)
3	Погоджуються з тим, що коли дружина може заробляти більше, ніж чоловік, то всю хатню роботу й догляд за дітьми має взяти на себе чоловік	15 (проти – 43)	17 (проти – 49)	–	18 (проти 56)

¹ Осетрова Н. В. Учителя о правах женщин и равенстве полов // Социологические исследования. – 2002. – № 12. – С. 50–60.

² Говорун Т., Кікінежди О. Гендер у соціально-психологічному вимірі: Ч. 1 // <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>.

		Дані дослідження Н. В. Осетрової (2002, вчителі), %		Дані дослідження Т. Говорун і О. Кікінежди (2008, вчителі), %	Дані дослідження ГІАЦ «КРОНА» (2009, студенти), %
		Жінки	Чоловіки		
4	Погоджуються з тим, що жінці освіта і кар'єра потрібні не менше, ніж сім'я	21 (проти – 33)	18 (проти – 41)	–	62 (проти – 19)
5	Погоджуються з тим, що дружина має працювати нарівні з чоловіком	11 (проти – 48)	13 (проти – 35)	–	19 (проти – 50)
6	Погоджуються з тим, що заміжня жінка не повинна працювати	15 (проти – 49)	18 (проти – 45)	–	9 (проти – 72)
7	Погоджуються з тим, що жінка має сама обирати: робити професійну кар'єру чи стати домогосподаркою	77 (проти – 3)	64 (проти – 6)	–	79 (проти – 8)
8	Погоджуються з тим, що чоловіки – кращі лідери, керівники в будь-якій сфері, ніж жінки	–	–	63	28 (проти – 45)
9	Погоджуються з тим, що для дівчинки більш важливо бути охайною і старанною, ніж для хлопчика	–	–	–	43 (проти – 37)
10	Погоджуються з тим, що грубість і агресивність у дівчаток менше можна вибачити, ніж у хлопчиків	–	–	56	44 (проти – 35)
11	Погоджуються з тим, що дівчатка більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих	–	–	48	38 (проти – 32)
12	Погоджуються з тим, що дівчат треба готувати передусім до ролі матері й господині, а юнаків – до професії, здатної забезпечити сім'ю матеріально	–	–	75	48 (проти – 22)

Як бачимо, щодо деяких тверджень думка студентства досить суттєво відрізняється від думки вчителів. Це твердження №№ 1, 4, 6, 8, 10, 11 та 12. У всіх зазначених випадках наші респонденти демонструють більш гендерно егалітарні установки, ніж учителі. Водночас деякі з тверджень оцінені студентами та студентками приблизно так само, як і вчителями: наприклад, твердження № 3 («коли дружина може заробляти більше, ніж чоловік, то всю домашню роботу й догляд за дітьми має взяти на себе чоловік»); твердження № 7 («жінка має сама обирати: робити професійну кар'єру чи стати домогосподаркою»).

Отже, підіб'ємо *короткі підсумки цього розділу*. Висловлено різні думки про виховання та освіту дівчаток і хлопчиків. Однаковості у відповідях на більшість запитань немає, крім, мабуть, останнього питання про значення освіти для дорослих ролей чоловіків і жінок – тут помітний явний ухил у бік одного з полюсів. У цілому можна сказати, що гендерні стереотипи в цих питаннях сильні й досить очевидно виявлені.

Як і раніше, головною ознакою, що визначає відмінності в більшості відповідей студентів і студенток, є стать респондента. У деяких питаннях відіграє роль тип факультету

(«фізики» або «лірики»), а також місце проживання респондентів – чим далі від великого міста, тим традиційніші погляди на виховання дітей. Утім, це лише тенденції у відповідях. Для більш детального розуміння відмінностей необхідні подальші дослідження.

Опитані студенти та студентки в цілому демонструють більш гендерно прогресивні уявлення про гендерний характер професій і розподілу обов'язків у родині, ніж учителі загальноосвітніх шкіл. Це свідчить не лише про більшу популярність ідей гендерного егалітаризму серед молодшого покоління, але й про те, що вплив школи на формування гендерної ідентичності її випускників не є визначальним, а конкурує з іншими джерелами знань і цінностей. Цю тему бачимо як перспективний напрямок подальших досліджень.

1.4 СВІТОГЛЯДНІ ПОЗИЦІЇ В ПИТАННЯХ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

У цьому розділі розглянемо твердження, за допомогою яких можна було з'ясувати ступінь упередженості студентів і студенток у питаннях гендерної рівності. Однак чи можливо звести різноманіття думок з усіх цих питань до кількох більш-менш чітко окреслених позицій? Іншими словами, спробуємо з'ясувати світоглядні орієнтації, що виявились у відповідях студентів і студенток. З цією метою було проведено *факторний аналіз* тих дванадцяти тверджень, що стали основою першого блоку дослідження (докладніше про їхній зміст розповідається в попередніх розділах)¹. У результаті отримано три фактори, які досить чітко вирізняють (окреслюють) три базові світогляди.

Перший фактор із високими факторними навантаженнями склали ознаки-вияви гендерної упередженості (таблиця 1.3). Основне призначення жінки – домашнє господарство і сім'я; дівчат треба готувати саме до цих ролей тощо. Кожне твердження цієї групи підкреслює факт *нерівності чоловіків і жінок*. Назвемо цей фактор традиціоналізмом.

Другий фактор зібрав ознаки, у яких стверджується ідея гендерної рівності – свобода вибору жінкою свого життєвого шляху, можливість реалізувати себе в роботі нарівні з чоловіками тощо. Назвемо цей фактор гендерною рівністю.

Третій фактор склала одна-єдина змінна величина: «У тому випадку, якщо жінка може заробляти більше, ніж чоловік, хатньою роботою та доглядом за дітьми повинен займатися чоловік». Судячи з інших ознак, цей фактор виявляє, щоправда не дуже чітко, активну феміністську позицію. Тому назвемо цей фактор «фемінізмом»². Другий і третій фактори схожі в тому, що вони обидва являють собою опозицію традиціоналістським поглядам. Логічно або провести між ними чіткішу межу, або об'єднати в єдину антитрадиціоналістську позицію. У нашому дослідженні для такого кроку недостатньо даних.

У цілому, спираючись на результати факторного аналізу, зробимо висновки. Думки, висловлені респондентами, не є непередбачуваними і спонтанними, відповіді багато в чому продиктовані декількома основними світоглядними позиціями, на які орієнтуються студенти і студентки, відповідаючи на питання. Утім, ці базові орієнтації виявлені в думках респондентів недостатньо чітко, відповіді часто мають суперечливий характер. Про це говорить той факт, що три фактори разом пояснюють тільки близько половини всього розкиду думок. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на вдоскона-

¹ Дані придатні для факторного аналізу (тести КМО і Бартлетта). Факторизацію проведено за допомогою методу головних компонент. Обертання не застосовувалося. Три виділені фактори пояснюють 49% загальної дисперсії (перший – 28%, другий – 12%, третій – 9%).

² Ми цілком свідомі того, що фемінізм як теорія, ідеологія та суспільний рух є надзвичайно складним соціальним феноменом. Тому вживання слова «фемінізм» (у лапках) на позначення світоглядної позиції, що базується на інверсії гендерних ролей, є не більш ніж метафорою.

лення інструментів виявлення базових світоглядних позицій і вивчення відмінностей у студентських групах із різними орієнтаціями.

Таблиця 1.4

Результати факторного аналізу

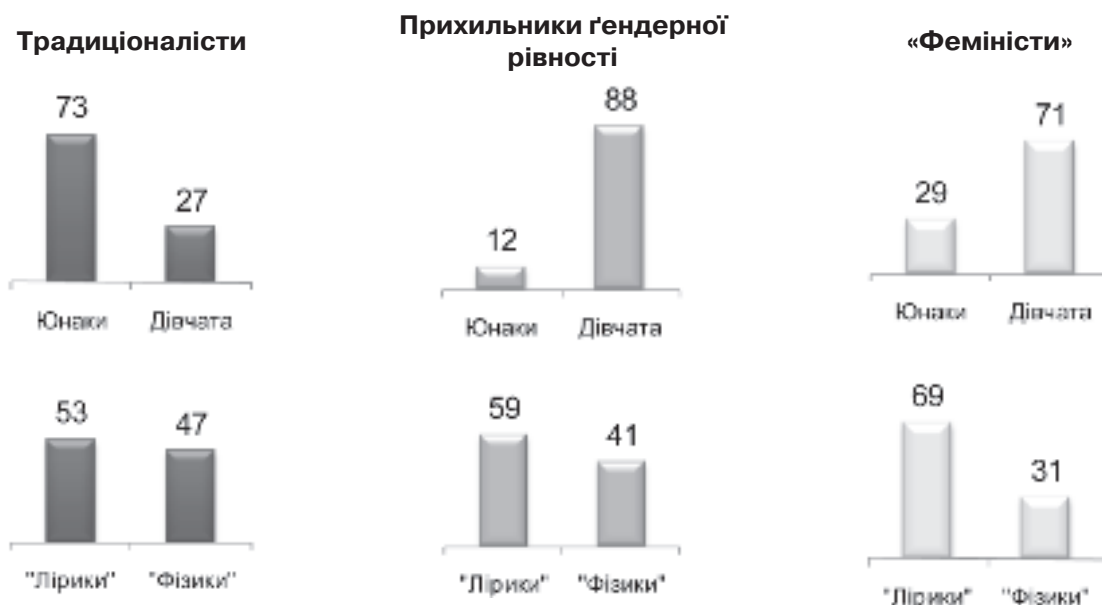
Фактор 1 Традиціоналізм	Фактор 2 Гендерна рівність	Фактор 3 «Фемінізм»
Дівчат потрібно готувати передусім до ролі матері та господині, а юнаків – до професії, здатної забезпечити сім'ю матеріально (0.746)*	Жінка повинна сама вибирати, робити їй професійну кар'єру чи ставати домогосподаркою (0.571)	Якщо дружина може заробляти більше, ніж чоловік, то домашньою роботою та доглядом за дітьми повинен займатися чоловік (0.731)
Основне призначення жінки – бути хорошою дружиною і матір'ю (0.692)	Жінці освіта та кар'єра потрібні не менше, ніж сім'я (0.558)	
Для дівчинки більш важливо бути акуратною і старанною, ніж для хлопчика (0.625)	Дружина повинна працювати нарівні з чоловіком (0.552)	
Кращі керівники, лідери в будь-якій сфері – чоловіки, а не жінки (0.616)		
Грубість і агресивність у дівчаток менше можна пробачити, ніж у хлопчиків (0.593)		
Дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопчики – точних і природничих (0.590)		
Професії діляться на чоловічі та жіночі (0.540)		
Заміжня жінка не повинна працювати (0.531)		

* У дужках зазначено факторні навантаження, які показують, наскільки тісно змінна пов'язана з фактором. У таблиці відображено змінні величини з факторними навантаженнями, вищими за 0,5 (максимальне значення сили зв'язку дорівнює 1).

Грунтуючись на результатах факторного аналізу, можна виділити відповідно до трьох факторів *три групи* студентів і студенток, у кожній із яких виявлені ознаки одного фактора і слабо виражені характеристики інших двох факторів. Назвемо студентів і студенток, що склали ці групи, відповідно «традиціоналістами», «прихильниками гендерної рівності» і «феміністами».

Традиціоналістами частіше є юнаки, а не дівчата, а от серед прихильників гендерної рівності та «феміністів» ситуація дзеркально протилежна (мал. 1.33). Студенти та студентки соціогуманітарних і природничих / технічних факультетів у всіх трьох групах репрезентовані достатньо рівномірно, хіба що серед «феміністів» «ліриків» помітно більше. Крім цього, «феміністи» відрізняються за ознакою «населений пункт» – серед них більше мешканців обласних центрів (61%), ніж серед прихильників гендерної рівності (35%) і традиціоналістів (30%). Інших соціально-демографічних відмінностей між цими групами немає.

У наступних розділах порівняно думки представників цих трьох груп з основних питань.

Малюнок 1.33

Масиви: традиціоналісти ($n = 95$), прихильники гендерної рівності ($n = 100$), «феміністи» ($n = 94$).

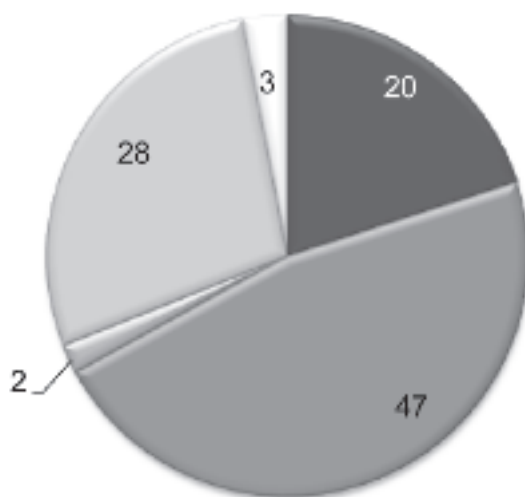
Розділ 2. ПРАВА ТА МОЖЛИВОСТІ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК

Друга частина нашого дослідження мала на меті визначити рівень та характер обізнаності студентства з гендерною проблематикою. У цьому розділі ми проаналізуємо загальну думку респондентів щодо того, чи є в Україні дискримінація за ознакою статі, і якщо є, то яку соціальну групу вона зачіпає більшою мірою.

Чоловіки чи жінки мають у сучасній Україні більше прав і можливостей? Заповнюючи анкети, студенти та студентки, висловили свою думку з цього питання (мал. 2.1). Майже половина всіх студентів і студенток (47%) вважає, що в одних сферах прав і можливостей більше у чоловіків, в інших – у жінок. Це найбільш типова відповідь (*мода*). Значна частина опитаних (28%) вважають, що в більшості сфер життя чоловіки і жінки мають рівні права та можливості. Кожен п'ятий вважає, що більші права та можливості мають чоловіки. Протилежна позиція, що говорить про жіноче домінування, непопулярна. Відкритим залишається питання про обґрунтованість висловлених позицій, а також про зв'язок оцінок прав і можливостей з уявленнями про гендерну справедливість. Вивчення цих тем – завдання для подальшого дослідження.

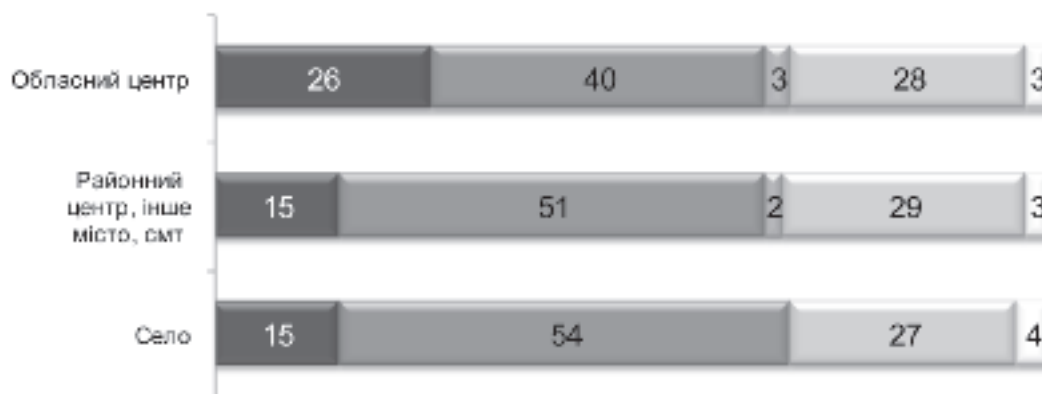
У цьому питанні можна було очікувати відмінності в оцінках *юнаків і дівчат*. Юнаки дещо частіше, ніж дівчата, говорять про чоловіче домінування (відповідно 24% і 18%), а дівчата частіше за юнаків кажуть, що світ поділений на царини чоловічого і жіночого домінування (48% і 43%). Однак ці відмінності не настільки великі, аби можна було стверджувати, що погляди студентів і студенток відрізняються.

Практично ідентичними є відповіді студентів та студенток, які здобувають освіту на факультетах різного типу, – «фізиків» і «ліриків». Крім того, нічим не відрізняються відповіді студентів / студенток молодших і старших курсів. Мабуть, єдина помітна відмінність – відповіді студентів і студенток з обласних центрів. Вони помітно частіше, ніж студенти і студентки з менших населених пунктів, говорять про чоловіче домінування і рідше поділяють сфери діяльності на чоловічі і жіночі (мал. 2.2).

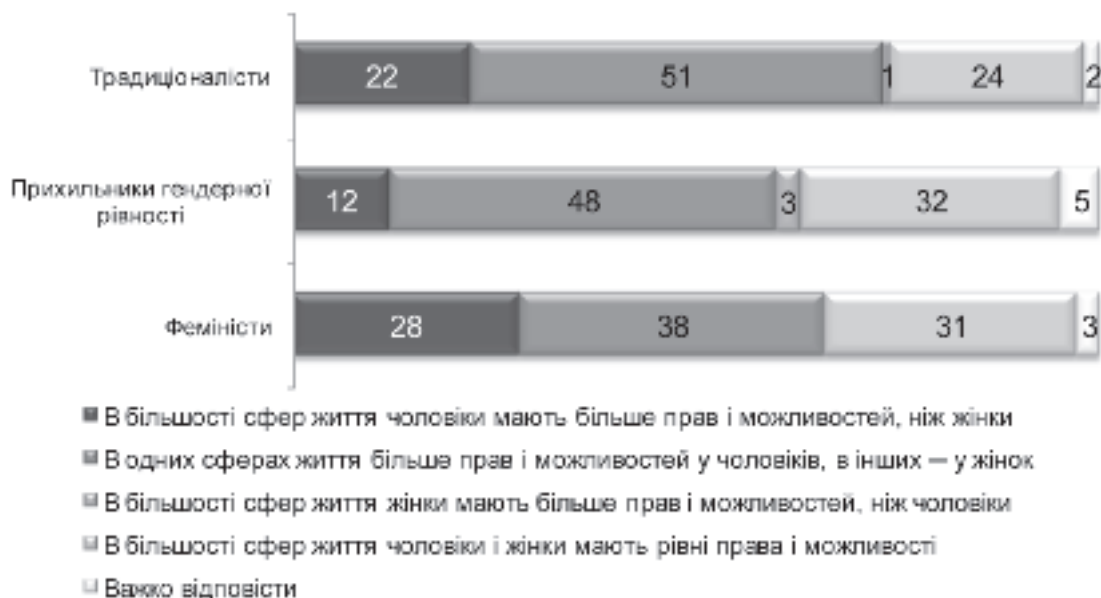
- В більшості сфер життя чоловіки мають більше прав і можливостей, ніж жінки
- В одних сферах життя більше прав і можливостей у чоловіків, в інших – у жінок
- В більшості сфер життя жінки мають більше прав і можливостей, ніж чоловіки
- В більшості сфер життя чоловіки і жінки мають рівні права і можливості
- Важко відповісти

Малюнок 2.1. «З яким із тверджень щодо прав і можливостей чоловіків і жінок у сучасній Україні Ви згодні?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Малюнок 2.2. «З яким із тверджень щодо прав і можливостей чоловіків і жінок у сучасній Україні Ви згодні?»
Розподіл відповідей залежно від місця проживання респондентів / респонденток, %
Масиви: студенти та студентки до закінчення середньої школи мешкали в обласному центрі (n = 347),
районному центрі, іншому місті або смт (n = 381), у селі (n = 72).

Є деякі відмінності в поглядах респондентів із різними світоглядними позиціями щодо питань гендерної рівності. Про домінування чоловіків над жінками, що цілком очікувано, частіше говорять «феміністи», а рідше за інших – прихильники гендерної рівності. Найбільш поширена в усіх групах думка про те, що в одних сферах життя більше прав і можливостей мають чоловіки, а в інших – жінки, порівняно менш характерна для «феміністів». Проте ідея про рівність прав і можливостей чоловіків і жінок у сучасній Україні зустрічає однаково велику підтримку як серед «феміністів», так і серед прихильників гендерної рівності. Загалом, відмінності є, але вони не настільки значні, щоб можна було говорити про діаметральну протилежність поглядів студентів та студенток, які мають різні світоглядні орієнтації.

Малюнок 2.3. «З яким із тверджень щодо прав і можливостей чоловіків і жінок у сучасній Україні Ви згодні?»
Розподіл відповідей залежно від світоглядної орієнтації, %
Масиви: традиціоналісти (n = 95), прихильники гендерної рівності (n = 100), «феміністи» (n = 94).

Таким чином, можна підбити **підсумки цього розділу**.

1. Майже половина всіх опитаних вважає, що гендерна дискримінація в Україні стосується представників обох статей – щоправда, в різних сферах життя. На жаль, значна частина опитаних (28%) не бачить проблеми взагалі, оскільки вважає, що в більшості сфер життя чоловіки і жінки мають рівні права та можливості. І лише кожен п'ятий вважає, що більші права та можливості мають чоловіки.

2. Єдина статистично значуща відмінність у думках щодо того, чи є в Україні дискримінація за ознакою статі, і якщо є, то яку соціальну групу вона зачіпає більшою мірою, фіксується за ознакою місця проживання: жителі й жительки обласних центрів помітно частіше говорять про чоловіче домінування і помітно рідше вважають гендерну дискримінацію притаманною обом статям. Очевидно, в місцях скупчення великого бізнесу й великої влади гендерна дискримінація жінок є більш помітною.

Розділ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

Одне з завдань цього дослідження полягає у вивченні ряду важливих характеристик *ефективності гендерної освіти*. Відразу зазначимо, що ця тема є досить новою для українського суспільства. Формально вона міститься в риторичі Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», що набув чинності 1 січня 2006 року (розділ V, стаття 21): «До навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства»¹. Далі ця тема була розгорнута в Державній програмі з утвердження

¹ Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків» // <http://www.president.gov.ua/documents/3308.html>

гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., де передбачено «забезпечення включення до навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів підвищення кваліфікації і підготовки кадрів дисципліни з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»¹.

І ось уже зовсім нещодавно вийшов наказ Міністерства освіти і науки України № 839 від 10.09.2009 «Про упровадження принципів гендерної рівності в освіту», де прямо вказано в плані заходів: «Продовжити впровадження курсів гендерної рівності у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації; <...> розширювати мережу та активізувати діяльність освітніх та дослідницьких гендерних центрів, лабораторій, які діють при вищих навчальних закладах; <...> запровадити тренінгові програми для педагогічних працівників системи освіти з питань гендерної рівності; <...> щорічно проводити у загальноосвітніх навчальних закладах Урок гендерної рівності, забезпечити навчальні заклади відповідними методичними рекомендаціями; <...> забезпечити обговорення питань гендерної рівності на заходах, які проводяться для лідерів учнівського та студентського врядування; <...> розробити методичні рекомендації для позакласної роботи з дітьми та учнівською молоддю з питань формування гендерної культури та гендерного виховання»².

Водночас втілення передбачених Законом і подальшими офіційними документами заходів видається нам досить суперечливим і проблемним. Наприклад, говорячи про вищу освіту, дуже важко визначити, яка кількість «гендерних курсів» викладається в українських університетах в межах певного навчального року. Дехто з дослідників наважується оперувати цифрами: так, І. Головащенко в 2006 році пише про те, що в Україні викладається більш ніж 130 курсів із гендерної проблематики³. Проте наскільки ці дані валідні і чи лишаються згадані курси в університетському курикулумі надовго – це питання.

Інша проблема стосується реального змістового наповнення: навіть якщо «гендерний курс» існує і викладається реально (а не на папері та / або в минулому часі), то який зміст пропонується для ознайомлення та обговорення в студентській аудиторії? Якими є теоретичні й методологічні пріоритети викладача в цьому курсі?

Це питання лишається болючим не лише для українського академічного гендерного простору, але й для пострадянського в цілому. Наприклад, навіть серед тих курсів, що брали участь у Всеукраїнському конкурсі навчальних програм із гендерної проблематики й були відібрані (як найкращі) для публікації у відповідній книжці⁴, є досить сумнівні (з методологічної точки зору) фрагменти або цілі програми⁵. Що ж у такому разі говорити про програми, створені «для внутрішнього використання» й не винесені на обговорення широкої спільноти?

Інший привід для «гендерної стурбованості» несе в собі шкільний Урок гендерної рівності, ініційований у вересні 2007 р. ПРООН (Програма рівних можливостей) у співпраці з Міністерством освіти і науки України та Міністерством у справах сім'ї, молоді і спорту⁶. Метою такого уроку є інформування дітей і молоді про гендерну політику, включно з такими основними поняттями, як «гендер», «гендерна рівність», «гендерне

¹ <http://www.uazakon.com/document/fpart16/idx16318.htm>

² www.mon.gov.ua/newstmp/2009_1/16_09/nakaz_mon_839.doc

³ Головащенко І. О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження національного досвіду з міжнародними стандартами // Гуманізм та освіта: зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 19-21 верес. 2006 р. – Вінниця: Вид-во ВНТУ «УНІВЕРСУМ-Вінниця», 2006. – С. 41–43.

⁴ Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004.

⁵ Див. рецензію О. Плахотник на цю книжку в № 19 журналу «Гендерные исследования».

⁶ Див. також: http://gender.undp.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2:gender-equality-lessons-will-be-held-in-ukrainian-schools&catid=1:programmes-news&Itemid=37&lang=en; <http://www.undp.org.ua/en/media/1-undp-news/391>.

рівноправ'я» тощо. Ця ідея не лише була запропонована ПРООН, але й підтримана методично: було підготовлено й надруковано спеціальні ілюстровані посібники для школярів, а також дібрано й викладено у вільному доступі на сайті Міністерства освіти і науки методичні вказівки для вчителів до проведення ними Уроку гендерної рівності¹. Було ухвалено рішення проводити Уроки гендерної рівності щорічно для учнів усіх класів всіх загальноосвітніх середніх навчальних закладів України, починаючи з вересня 2007 року.

Проте незважаючи на оптимістичні звіти про проведені Уроки гендерної рівності, їх реальне проведення, а також змістове наповнення викликають неабиякий сумнів: адже передбачалося, що ці уроки мали готувати й проводити звичайні шкільні вчителі, які мають поки невисоку компетентність у вказаній сфері². Як показує нещодавнє дослідження О. Плахотник і С. Губіної, серед опитаних учителів Харкова та області лише 15% проводили самі Урок гендерної рівності, 17% зазначили, що такий урок у їхній школі точно відбувся. Натомість 36% опитаних учителів повідомили, що ніколи навіть не чули про такі уроки, а 27% – щось чули, але в їхній школі такого напевне не було³.

Тому нам було особливо цікаво довідатися від опитуваних студентів, чи проводився в них Урок гендерної рівності: принаймні студенти I курсу вже мали застати ці уроки на останньому році свого шкільного життя.

Отже, в третьому блоці нашого дослідження зібрано дані про заняття в середній школі і ВНЗ, на яких обговорювалися проблеми гендерної рівності, отримано оцінку поінформованості студентства про чинний Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», оцінено залученість студентів і студенток до гендерної проблематики. Сукупно ці показники дають певне уявлення про ефективність гендерної освіти, хоча для всебічного та комплексного вивчення цього явища необхідні подальші вимірювання.

3.1 ОБГОВОРЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Важливим показником ефективності гендерної освіти є наявність у середній школі уроків, на яких учителі обговорюють зі школярами питання гендерної рівності. У цілому тільки 18% студентів і студенток згадали, що питання гендерної проблематики обговорювалися в середній школі. Решта або впевнено кажуть «ні, в школі про таке не розказували», або менш упевнено говорять «ні», оскільки таких обговорень не пам'ятають (мал. 3.1).

Значущі статистичні відмінності відсутні у відповідях юнаків і дівчат, у відповідях студентів / студенток соціогуманітарних факультетів і студентів / студенток природничих та технічних факультетів, а також у відповідях респондентів, що живуть у населених пунктах різного типу. Єдине значне розходження – це відповіді першокурсників, серед яких помітно більше тих, хто про проблему гендерної рівності дізнався в середній школі (27%). При цьому відповіді студентів другого, третього, четвертого і п'ятого курсів ідентичні (мал. 3.2). Можливо, ця відмінність зумовлена тим, що саме першокурсники ще встигли побувати в деяких школах на уроках гендерної рівності. Можливо також, що тут позначився ретроспективний характер питання – події минулого краще пам'ятають ті, хто не так давно їх пережив.

¹ http://www.mon.gov.ua/education/average/new_pr/metod_rek_1.rtf.

² Див. про це докладніше: Гендерна освіта в Україні: досягнення, прогалини і виклики. Аналітична доповідь. – К.: СПД Лозинська, 2008; Плахотник О., Губина С. К вопросу о гендерных установках и гендерной компетентности учителей // Матеріали науково-практичної конференції «Гендерні перетворення в Україні: осмислюючи стратегію і тактику» (15–16 жовтня, Харків). – Харків: ВД Райдер, 2009 та ін.

³ Плахотник О., Губина С. К вопросу о гендерных установках...

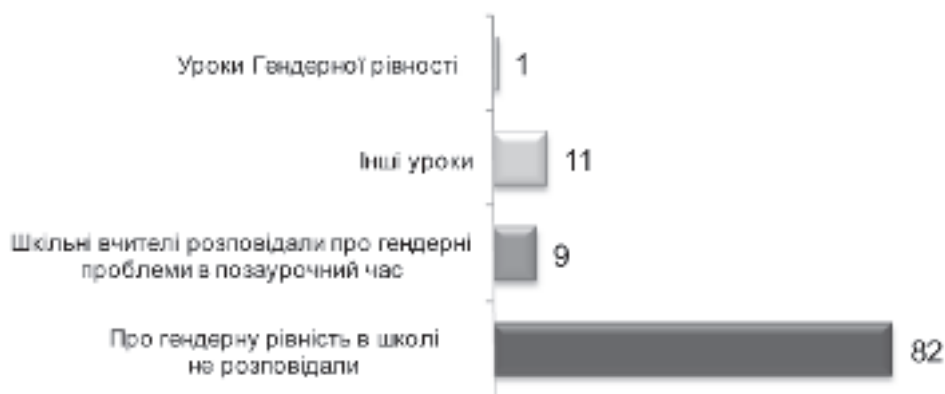
Малюнок 3.1. «Пригадайте, будь ласка, чи розповідали Вам про гендерну рівність Ваші шкільні вчителі?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Малюнок 3.2. «Пригадайте, будь ласка, чи розповідали Вам про гендерну рівність ваші шкільні вчителі?»
Розподіл відповідей залежно від курсу респондентів, %
Масиви: студенти та студентки першого курсу (n = 168), другого курсу (n = 216),
третього курсу (n = 202), четвертого і п'ятого курсів (n = 214).

Подивимося, **на яких саме уроках обговорювалися проблеми гендерної рівності в середній школі**. Уроки гендерної рівності пам'ятає 1% усіх опитаних студентів і студенток (або 6% тих, хто дізнався про гендерну рівність від учителів середньої школи). Найчастіше ця тема обговорювалася на інших шкільних уроках (11% усіх опитаних, або 60% тих, хто дізнався про гендерну рівність у школі) або вчителі розмовляли з колишніми школярами на теми гендерної рівності в позаурочний час (9% усіх опитаних, або 40% тих, хто дізнався про гендерну рівність у школі).

На яких саме уроках, крім Уроку гендерної рівності, школярам розповідали про гендерні проблеми? 86% відзначили варіант «інші уроки», доповнивши свою відповідь найменуваннями шкільних предметів (таблиця 3.1). В основному це дисципліни соціогуманітарного напрямку – найчастіше право, історія, суспільствознавство. Коментарі респондентів у графі «інший варіант» майже всі однакові – вчителі розповідали школярам про гендерну рівність під час класної години, на відкритому уроці 1 вересня або під час останнього дзвінка, тому ці відповіді доповнили варіант «вчителі розповідали про гендерні проблеми в позаурочний час».

Малюнок 3.3. «На яких саме уроках обговорювалися питання гендерної рівності?», % *
Масив: усі опитані (n = 800).

* Відповідаючи на питання «На яких саме уроках обговорювалися питання гендерної рівності?», респонденти могли обрати більш ніж один варіант відповіді, тому сума всіх варіантів може перевищувати 100%.

Таблиця 3.1

Інші шкільні уроки, на яких обговорювалися питання гендерної рівності, %

Право, правознавство	14
Історія, історія України	13
Людина та суспільство, людина і світ, соціологія	10
Основи безпеки життєдіяльності	7
Біологія, валеологія	6
Українська література, російська література	5
Етика, естетика, культурологія, сімейна етика	5
Психологія	2
Географія	1
Англійська мова	1
Економіка	1
Філософія	1
Інші уроки	3

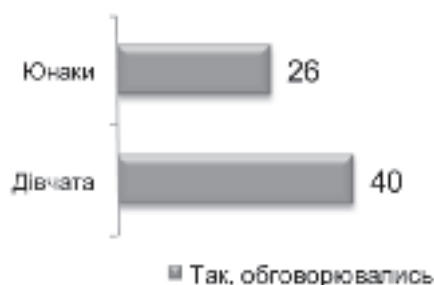
Масив: студенти та студентки, яким про гендерну рівність розповідали вчителі в середній школі (n = 145).

3.2 ОБГОВОРЕННЯ ҐЕНДЕРНИХ ПРОБЛЕМ У ВНЗ

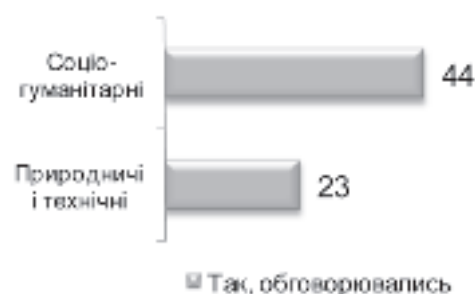
На заняттях у вищих навчальних закладах гендерні питання обговорюються помітно частіше, ніж у середній школі, – приблизно кожен третій студент або студентка обговорювали проблеми гендерної рівності в університеті або академії (мал. 3.4). Значно частіше гендерні питання обговорюються зі студентами та студентками соціогуманітарних факультетів (мал. 3.6). Можна також говорити, що в обговоренні гендерної проблематики у ВНЗ частіше беруть участь дівчата, а не юнаки, однак ця різниця є статистично незначною і зумовлена саме тим, що дівчата частіше навчаються на факультетах соціогуманітарних напрямів (мал. 3.5).

Малюнок 3.4. «Чи обговорювались питання гендерної рівності на заняттях у вашому ВНЗ?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

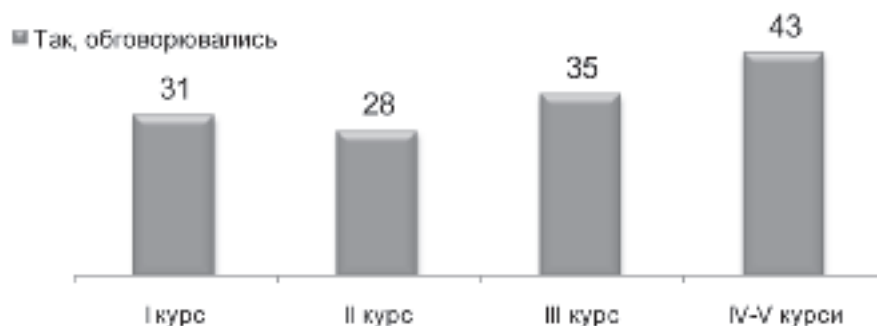

Малюнок 3.5. Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %
Масиви: юнаки (n = 314), дівчата (n = 486).

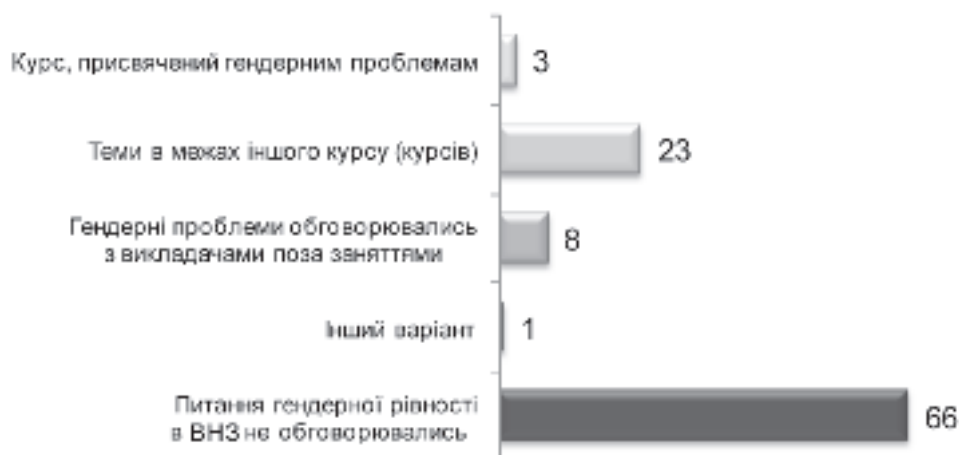
Малюнок 3.6. Розподіл відповідей залежно від типу факультету, %
Масиви: студенти та студентки соціогуманітарних факультетів (n = 434), студенти та студентки природничих і технічних факультетів (n = 366).

Відзначається залежність частоти обговорення питань гендерної рівності на заняттях у ВНЗ від курсу, на якому навчаються студенти та студентки (мал. 3.7), – чим старший курс, тим частіше студенти обговорюють ці теми на заняттях. Це загалом і не дивно – чим старші студенти та студентки, тим більше курсів вони прослухали, тим імовірніше, що на якихось із них порушувались обговорювані питання. Утім, зазначені відмінності досить невеликі (статистично не значущі, на рівні 5%).

Малюнок 3.7. «Чи обговорювались питання гендерної рівності на заняттях у вашому ВНЗ?»
Розподіл відповідей залежно від курсу респондентів, %
Масиви: студенти і студентки першого курсу (n = 168), другого курсу (n = 216),
третього курсу (n = 202), четвертого і п'ятого курсів (n = 214).

Подивимося, на яких саме заняттях обговорювалися проблеми гендерної рівності (мал. 3.7). У цьому дослідженні нам зустрівся тільки один спеціальний курс, присвячений гендерній проблематиці, – це «Гендерна психологія» на психологічному факультеті одного з ВНЗ (3% всіх опитаних і 10% серед тих студентів і студенток, які обговорювали питання гендерної рівності на заняттях у ВНЗ). Найчастіше гендерну проблематику обговорюють у межах яких-небудь тем інших курсів (таблиця 3.2) – про це сказали 23% всіх респондентів (73% тих, хто обговорював питання гендерної рівності у ВНЗ). Крім цього, гендерна проблематика обговорюється з викладачами і поза заняттями (8% усіх, хто відповів, і 23% тих, які обговорювали питання гендерної рівності у ВНЗ). Залишається позиція «інший варіант» (1% та 3% відповідно), де серед коментарів, залишених студентами та студентками, найчастіше зустрічаються такі: «з питань гендерної рівності проводилася наукова конференція», «гендерні питання були темою засідання наукового гуртка», «це була тема (пов'язане з темою) курсової роботи».

Малюнок 3.8. «На яких саме заняттях обговорювалися питання гендерної рівності?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

* Відповідаючи на питання «На яких саме заняттях обговорювалися питання гендерної рівності?», респонденти могли обрати більш ніж один варіант відповіді, тому сума всіх варіантів може перевищувати 100%.

91% студентів і студенток, які сказали, що гендерна проблематика обговорювалася в межах іншого курсу (інших курсів), доповнили свою відповідь найменуваннями предметів (таблиця 3.2). Більша частина тих, хто здобуває освіту в університетах і академіях, обговорює гендерні питання в рамках соціологічних курсів (загальний предмет «Соціологія» або спеціальні соціологічні дисципліни). Далі за частотою згадування респондентами називаються психологія, культурологія, філософія і т. ін. – майже всі перераховані предмети належать до соціальних чи гуманітарних наук.

Таблиця 3.2

Інші курси у ВНЗ, в межах яких обговорювалися гендерні питання, %

Соціологія, соціологічні дисципліни	41
Психологія, психологічні дисципліни	9
Культурологія	6
Філософія	5
Теорія держави і права, конституційне право	5
Демографія	4
Політологія	3

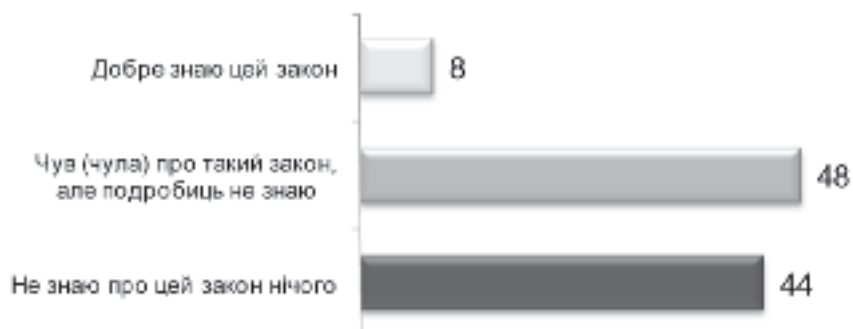
Екологія, теорія еволюції	2
Етика	2
Риторика	1
Історія	1
Інші заняття	4

Масив: студенти і студентки, які обговорювали проблеми гендерної рівності у вищій школі (n = 274).

3.3 ПОІНФОРМОВАНІСТЬ ПРО ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ»

Як додатковий показник ефективності гендерної освіти ми розглядаємо знання чинного з 2006 року в Україні закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Ми вважаємо, що залученість студентів та студенток до гендерної проблематики передбачає обізнаність, зокрема, і з цим. Слід зазначити, що питання являє собою *суб'єктивну* оцінку респондентами своєї обізнаності, і тому відповіді, подані нижче (мал. 3.9), мають бути перевірені і, можливо, скориговані. Перші результати такі: добре знайомі з цим законом 8% студентів і студенток. Крім цього, майже половина всіх студентів і студенток (48%) принаймні чула про цей закон. 44% нічого про цей закон не знають.

Отже, 56% усіх студентів і студенток знають *про цей закон* (очевидно, що статті закону відомі небагатьом). Якщо виключити респондентів, які ні в середній школі, ні у ВНЗ нічого не чули про гендерні відмінності, про гендерну рівність, то розмір цієї групи скоротиться до 26%. Якщо як додаткову умову розглядати певний рівень розуміння студентами та студентками категорій «гендер», «гендерна рівність», що значною мірою вказує на обізнаність із цим питанням (цю ознаку розглянуто в підрозділі 3.4), то чисельність групи поінформованих про закон скорочується до 18%. А якщо розглядати тільки *найбільш* обізнаних із гендерними питаннями, то *чисельність поінформованих про закон студентів і студенток не перевищуватиме 10%*. Ми можемо припустити, що *реальна* поінформованість студентів і студенток про Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» перебуває на рівні 10%, однак для перевірки цього припущення необхідні додаткові вимірювання.

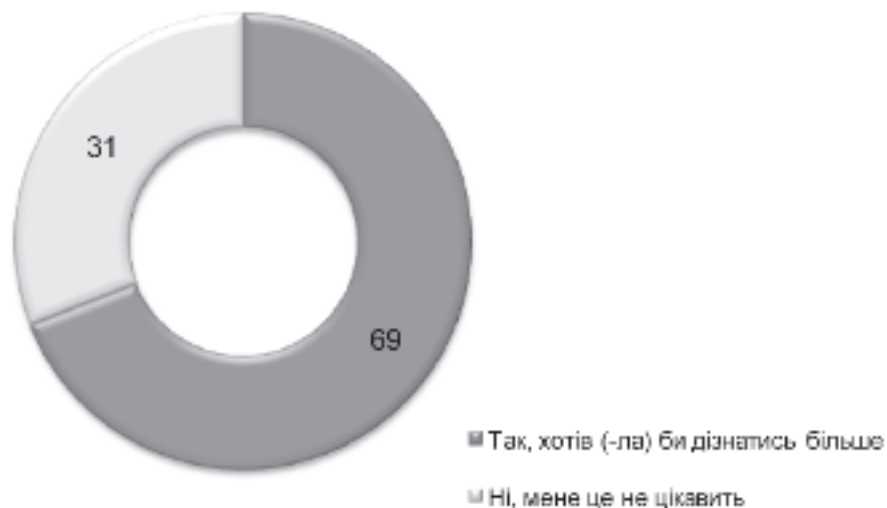

Малюнок 3.9. «Чи знаєте Ви, що в Україні з 2006 року діє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Про певну частину нещирих відповідей говорять відмінності у відповідях студентів і студенток різних курсів, а також студентів і студенток із різних населених пунктів. Чим старші студенти, тим рідше вони говорять про те, що добре знають або принаймні чули про цей закон. Так відповіли 68% студентів і студенток першого курсу, 57% – другого,

51% – третього, 50% – четвертого і п'ятого курсів. Про закон найкраще поінформовані студенти і студентки з сіл (67%) та з маленьких міст і селищ міського типу (63%). Менше знають студенти і студентки з районних та обласних центрів (57% і 50% відповідно). Іншими словами, поінформованими стають ті, хто більше за інших хотів би *виглядати* поінформованим, – першокурсники, а також студенти і студентки з глибинки. Інформованість про закон не залежить від статі респондента або типу факультету, на якому навчаються студенти і студентки.

Зацікавленість у знанні Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» можна схарактеризувати досить високо – 69% студентів і студенток хочуть знати про цей закон докладніше (мал. 3.10).

Малюнок 3.10. «Чи хочете Ви дізнатися про цей закон докладніше?», %
Масив: усі опитані студенти і студентки, крім тих, хто добре знає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (n = 740).

Зацікавленість у знанні закону досить висока в усіх студентських категоріях, проте порівняно більше бажання детальніше дізнатися про закон висловили дівчата (мал. 3.11), а також студенти і студентки соціогуманітарних факультетів (мал. 3.12). Ці ознаки впливають на зацікавленість у знанні закону.

Малюнок 3.11

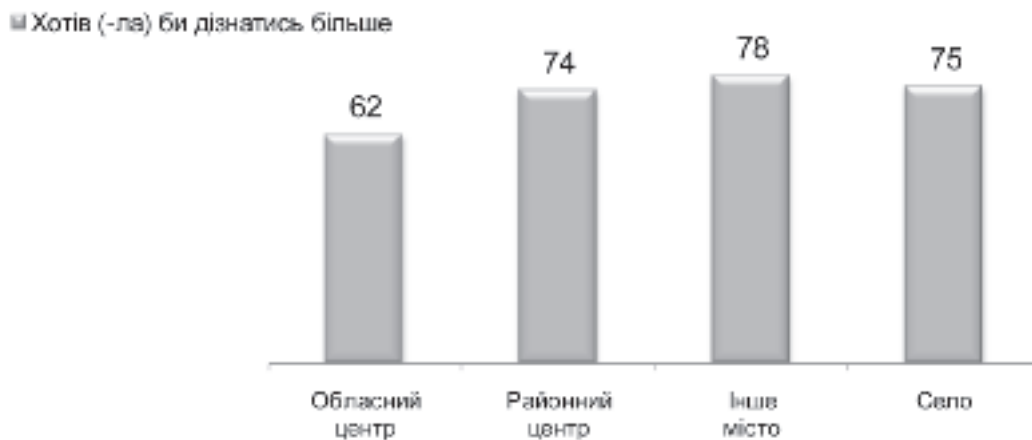
Розподіл відповідей залежно від статі респондентів, %
Масиви: всі опитані юнаки, крім тих, хто добре знає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (n = 283), всі опитані дівчата, крім тих, хто добре знає закон (n = 457).

Малюнок 3.12

Розподіл відповідей залежно від типу факультету, %
Масиви: студенти і студентки, крім тих, хто добре знає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», соціогуманітарних факультетів (n = 395), природничих і технічних факультетів (n = 345).

Дещо меншу зацікавленість виявили студенти та студентки, що мешкали до закінчення середньої школи в обласних центрах (мал. 3.13). Утім, ця різниця невелика (статистично значуща на рівні 5%). Крім цього, прямого впливу місця проживання на зацікавленість у знанні закону, як видно, немає (цей зв'язок може бути зумовлений ознаками «стать», «тип факультету» або іншими).

Малюнок 3.13. «Чи хочете Ви дізнатися про цей закон докладніше?»

Розподіл відповідей залежно від місця проживання респондентів, %

Масиви: студенти і студентки, крім тих, хто добре знає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», – ті, які до закінчення середньої школи жили в обласному центрі ($n = 314$), районному центрі ($n = 215$), іншому місті або смт ($n = 144$), в селі ($n = 67$).

3.4. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» ТА «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»

Одним із важливих показників ефективності гендерної освіти є здатність студентів і студенток пояснити, що означає поняття «гендер» у таких словосполученнях, як «гендерна політика», «гендерна рівність» і под. У підсумку можна говорити про визначення рівня залученості респондентів до гендерної тематики. Для вимірювання цього рівня було передбачено пряме формалізоване запитання: «Наскільки зрозумілим для Вас є значення поняття «гендер» у таких словосполученнях, як «гендерна політика», «гендерна рівність»?». Це питання було доповнене проханням пояснити своїми словами, що таке гендерна рівність (у формі відкритого питання анкети).

На пряме запитання про розуміння поняття «гендер» отримано 70% відповідей, які говорять про розуміння значення. Причому майже третина всіх опитаних (32%) висловила готовність дати визначення поняття «гендер» і ще 38% сказали, що розуміють це поняття, хоча їм важко дати його визначення. 30% опитаних зізналися, що поняття «гендер» їм не знайоме (мал. 3.14).

Малюнок 3.14. «Наскільки зрозумілим для Вас є значення поняття «гендер» у таких словосполученнях, як «гендерна політика», «гендерна рівність»?», %

Масив: усі опитані ($n = 800$).

Наскільки щирими були у своїх відповідях респонденти, відповідаючи на пряме запитання про розуміння поняття «гендер»? Для визначення цього було проаналізовано зміст відповідей на відкрите питання «*Поясніть своїми словами, що таке гендерна рівність*». На це питання відповіли 54% респондентів, причому якщо виключити беззмістовні відповіді, то число тих, хто відповів, складає рівно 50%. Відповіді респондентів було типологізовано. Результати типологізації подано в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

«Поясніть своїми словами, що таке гендерна рівність», %

ТИП	ЗМІСТ ВІДПОВІДІ	ПРИКЛАДИ ВІДПОВІДЕЙ	%
I	Дано визначення, в якому респондент розуміє, ХТО РІВНИЙ	Рівність між статями. Рівність чоловіків і жінок. Рівність чоловіків і жінок у суспільстві. Рівність між чоловіками і жінками в сучасному світі. Рівність між чоловіками і жінками в різних сферах життєдіяльності. Рівність між статями в життєвих ситуаціях. Рівність статей у соціальних питаннях.	27
II	Дано визначення, в якому респондент розуміє, ХТО І В ЧОМУ РІВНИЙ, включаючи розгорнуті відповіді, міркування респондента	Рівність прав чоловіків і жінок. Рівність прав і можливостей чоловіків і жінок. Рівність соціальної ролі, прав, свобод і можливостей чоловіка і жінки. Коли чоловіки і жінки мають рівні права на освіту, роботу і т. ін. Рівність чоловіка і жінки у своїх правах, відсутність дискримінації жінок. Рівні можливості чоловіків і жінок у досягненні життєвих цілей, професійного зростання. Рівність у правах, можливостях, ставленні, соціальному статусі незалежно від статі. Рівні права чоловіків і жінок у виборі професії, життєвих цінностей і т. д. Відсутність обмежень у соціальному просуванні в суспільстві для чоловіків або жінок. Роль чоловіка і жінки в сучасному світі, розподіл можливих соціальних ролей у сім'ї, на роботі і т. ін.	23
III	Беззмістовні визначення		3
IV	Списані відповіді		1
V	Немає відповіді		46

Масив: усі опитані (n = 800).

Ступінь розуміння, що таке гендер, практично не залежить від статі респондентів – не мають уявлення про цю категорію 55% юнаків і 46% дівчат (зв'язок слабкий, відмінності не значущі на рівні 5%). Цікаво відзначити, що за результатами формалізованого питання відповіді дівчат і юнаків відрізняються значніше. Рівень нерозуміння респондентами словосполучень зі словом *гендерний* серед юнаків склав 37%, а серед дівчат – 25%.

Значні розходження очікувались у відповідях «фізиків» і «ліриків». Але насправді відмінності невеликі – нічого не знають про гендер і гендерну рівність 56% «фізиків» і 44% «ліриків» (зв'язок, як і раніше, слабкий, але відмінності у відсотках статистично значущі на рівні 5%). Таким чином, у результаті змістового аналізу вільних відповідей можна зробити висновок про те, що *різкої* відмінності в розумінні гендерних категорій студентами та студентками факультетів різного типу немає.

Можна говорити про невеликі й цілком прогнозовані відмінності у відповідях респондентів різних курсів – студенти / студентки першого і другого курсів дещо менше поінформовані щодо гендерних категорій, ніж старшокурсники, – кількість тих, хто не знає поняття «гендер», становить відповідно 54% і 45–47%. А ось залученість до гендерної тематики студентів і студенток із різних населених пунктів приблизно рівна.

Помітні відмінності в ступені розуміння гендерних категорій можна було б очікувати у виділених раніше групах (розділ 1.4) традиціоналістів, прибічників гендерної рівності та «феміністів». Але насправді ці відмінності невеликі – не знають, що таке гендер, 58% традиціоналістів, 41% прихильників гендерної рівності і 53% «феміністів». Можливо, ці відмінності можуть бути більш помітними і тут позначається нечіткість критеріїв виділення груп.

Зробимо *короткі висновки з цього розділу*:

Проблеми гендерної рівності обговорюються в школі досить мало: більш ніж 80% усіх опитаних нічого не винесли зі шкільного навчання щодо вказаної теми. Стосовно Уроку гендерної рівності, який особливо цікавив нас, то лише 1% усіх респондентів брали участь у такому шкільному уроці. Це були лише першокурсники/-ці (що природно, бо лише вони встигли «застати» перший Урок гендерної рівності в 2007 році), проте тільки 5% з опитаних студентів і студенток I курсу згадали про Урок гендерної рівності. Вважаємо, що особам, відповідальним за впровадження гендерної політики в середню освіту, слід звернути увагу на цей кричущий показник.

Щодо навчання у ВНЗ, то спеціальні дисципліни з питань гендерної рівності більшості студентів поки не пропонуються. У кращому випадку студенти і студентки обговорюють ці проблеми як окремі теми в рамках загальноосвітніх курсів соціології, психології, культурології та ін.

Порівняно більші можливості мають у своєму розпорядженні студенти та студентки факультетів соціології, психології, філософії тощо – гендерну проблематику включено в різні спеціальні дисципліни, які вони вивчають.

Ситуацію частково рятують учителі та викладачі різних гуманітарних дисциплін, які звертають увагу школярів і студентів на гендерні проблеми в межах своїх занять. Без подібних ініціатив гендерні питання в школах і ВНЗ обговорювалися б катастрофічно мало.

Однак попри все це рівень залученості студентства до гендерної тематики не можна назвати низьким, оскільки, вочевидь, освітні інституції не є винятковим джерелом інформації для молоді. Додає оптимізму й рівень зацікавленості студентів і студенток в обговоренні теми гендерної рівності.

Розділ 4. ПРОЯВИ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ У ВНЗ

Визначення сексуальних домагань (sexual harassment – англ.) подано в першій статті Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: це «дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування»¹.

¹ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, № 2866 – IV. Верховна Рада України. Доступний з <http://portal.rada.gov.ua>.

В Україні тема сексуальних домагань якщо й розглядається, то переважно в контексті трудових відносин¹. На жаль, зазначена проблема в освітньому (університетському) просторі ще не стала предметом серйозного дослідження і / або публічного обговорення. Як слушно пишуть про це Ю. Безбородова та В. Щербаченко, «адміністрації ВНЗ, більшість студентів, представники студентських профспілок та органів студентського самоврядування схильні скоріше до замовчування цієї теми, аніж до її розв'язання. Як правило, факти злочинних дій викладачів сором'язливо приховуються, студенти не бачать реального виходу з ситуації, не знаходять підтримки з боку відповідних установ, організацій та адміністративних органів. Відтак в цілому лишається неформованою громадська думка щодо проблеми. Багато людей переконані, що такої проблеми немає взагалі!²».

Цю думку підтверджує також аналіз читацьких відгуків до текстів ЗМІ про факти сексуальних домагань. Так, коментарі до сюжету на харківському телеканалі АТН, присвяченому першій в Україні судовій справі за звинуваченням у сексуальних домаганнях³, переповнені переконаннями в тому, що «потерпілі» самі провокують «обвинувачених» своєю поведінкою, одягом і т. ін. Ті самі тенденції простежуються й під час обговорення в інтернеті проблеми сексуальних домагань у ВНЗ⁴. Тобто відтворюється класичний (оскільки давно описаний і проаналізований у відповідній літературі) дискурс перекладання провини з агресора на жертву⁵.

Досліджувати тему сексуальних домагань надзвичайно важко через її високу сензитивність і травматичність для постраждалих. Як правило, тут доцільними є якісні соціологічні методи – інтерв'ю, автобіографічні тексти тощо. Тому в нашому опитуванні ми мали на меті лише з'ясувати думку студентів і студенток щодо ступеня поширеності цього явища у сфері вищої освіти.

Студентам і студенткам, які заповнювали анкету, було поставлено запитання: «Чи відомі Вам випадки сексуальних домагань стосовно студенток або студентів з боку викладачів Вашого ВНЗ?». Кожен четвертий респондент відповів на це питання ствердно – «так, я знаю про такі випадки» (мал. 4.1). При цьому досить однотайними є відповіді юнаків і дівчат, «фізиків» і «ліриків», студентів / студенток молодших курсів і старшокурсників, респондентів із населених пунктів різного типу. Це ж можна сказати про відповіді традиціоналістів, прибічників гендерної рівності та «феміністів» – відмінності, які ми спостерігаємо, перебувають у межах допустимої статистичної похибки (знають про вияви сексизму 32%, 27% і 32% відповідно). Однорідність відповідей у різних студентських категоріях, незважаючи на явний сензитивний характер питання, говорить про приблизно однаковий рівень щирості респондентів у всіх студентських групах. Найімовірніше, опитувані були доволі щирими, і частка студенток і студентів, які знають

---

¹ Див., наприклад: Марценюк Т.О. Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань) // Наукові записки НАУКМА. – Т.83: Соціологічні науки. – С.50-55; Сексуальні домагання на робочому місці: дії у відповідь // Центр «Ла Страда», <http://www.lastrada.org.ua/readnews.cgi?lng=ua&Id=1596>.

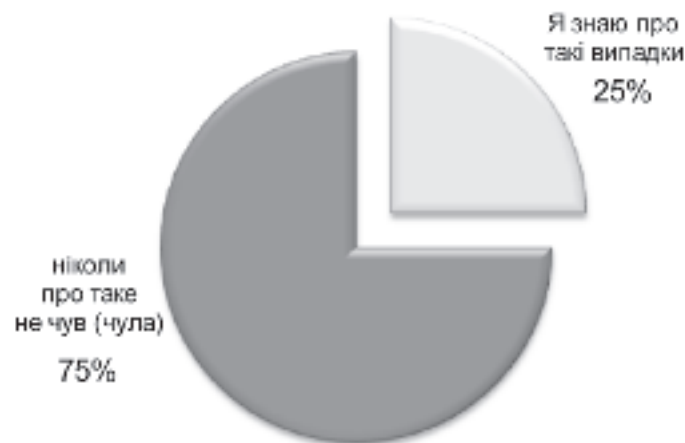
² Безбородова Ю., Щербаченко В. Сексуальні домагання у храмах науки // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, <http://www.khpg.org/index.php?id=1084393724>.

³ Первое в Украине дело о сексуальных домогательствах на работе провалилось // <http://atn.kharkov.ua/newsread.php?id=39876> ; Бирзул О. Сексуальные домогательства: как это бывает в Украине // <http://focus.ua/society/79935>.

⁴ Див., наприклад, обговорення теми форуму «Чи існують сексуальні домагання у ВНЗ?» // <http://priluki.info/topic/1626/3>.

⁵ Див., наприклад, класичні дослідження з цієї тематики: Brownmiller S. *Against Our Will: Men, Women, and Rape*. – Simon and Schuster, 1975 / Fawcett Columbine 1993; Лауретис Т. Риторика насилія. Рассмотрение репрезентации и гендера // Антология гендерной теории. – Минск: ПроPILEI, 2000;

про факти сексуальних домагань із боку викладачів, справді близька до заявлених 25%. Підтвердження цьому можна буде знайти в подальших дослідженнях із застосуванням м'якших методів отримання даних.

Малюнок 4.1. «Чи відомі Вам випадки сексуальних домагань стосовно студенток або студентів з боку викладачів Вашого ВНЗ?», %
Масив: усі опитані (n = 800).

Щоб порівняти отримані дані з результатами інших досліджень, ми намагалися знайти статистику, але якихось певних цифр про поширеність сексуальних домагань у вищій школі не знайшли. Зате знайшли статистику поширеності цього явища в трудовій сфері.

За даними інтернет-порталу «Труд», «в Україні на робочому місці сексуальним домаганням піддається одна з чотирьох жінок»¹. Опитування 1996 р., проведене фахівцями Петербурзького філіалу Інституту соціології РАН за підтримки Петербурзького центру гендерних проблем, показало, що з проблемою сексуальних домагань часто стикаються 38% чоловіків і жінок, зрідка – 25,8%. Також наводяться дані досліджень у Білорусі, де кожна четверта з числа опитаних жінок зізналась у надмірній сексуальній увазі з боку начальства².

Статистика європейських країн свідчить, що 25–50% жінок хоч раз ставали жертвами сексуальних домагань на робочому місці. За оцінками дослідження, проведеного 2004 р. в країнах Європейського Союзу, виявлено, що кожна країна має різний рівень сексуальних домагань. Наприклад, рівень сексуальних домагань на робочому місці у Фінляндії становить 15%, у Великій Британії – 14%, у той час як в Італії – 4%. Таку різницю експерти пов'язують із різним рівнем обізнаності щодо проблеми³.

Останнє речення видається нам надзвичайно важливим, коли не ключовим. Дійсно, опитуючи людей про сексуальні домагання, ми зазвичай не уточнюємо, що маємо на увазі, і не проводимо глибокого розслідування того, що мають на увазі наші респонденти й респондентки. Дискурсивний характер феномену не дозволяє отримати точних кількісних даних про його поширеність і ступінь впливу на суспільне життя.

¹ Харрасмент, або «офісне кохання» // http://www.trud.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid=C76D2376B24EF2111BC107EC94DF7C72?art_id=165756&cat_id=52776.

² Мужчина + женщина: познать и покорить // Медицинская библиотека, <http://www.medlinks.ru/sections.php?op=viewarticle&artid=451>.

³ Сексуальні домагання на робочому місці: дії у відповідь // Центр «Ла Страда», <http://www.lastrada.org.ua/readnews.cgi?lng=ua&Id=1596>.

У той же час наше опитування показує цифру 25%, яка майже збігається з даними інших українських, російських і європейських досліджень. Це свідчить на користь високої валідності отриманого результату. На підставі цього показника можна зробити важливий **висновок**: явище сексуальних домагань у ВНЗ має місце. Однак для вироблення конкретних заходів із протидії сексуальним домаганням цієї цифри явно замало: потрібні глибинні якісні дослідження, які допоможуть зрозуміти механізми й особливості цього ганебного соціального явища та ефективно з ним боротися.

ВИСНОВКИ

Ретельно проаналізувавши результати соціологічного дослідження «Студенти та студентки про проблеми гендерної рівності», проведеного співробітниками / співробітницями Гендерного інформаційно-аналітичного центру «КРОНА», дослідницький колектив сформулював ряд висновків щодо поставлених завдань.

1. Дослідження проявів гендерних стереотипів в уявленнях студентів і студенток щодо можливостей жінок у виборі життєвого шляху, професії, одержання освіти

У відповідях студентів і студенток досить чітко прозвучали основні гендерні стереотипи про роль і призначення жінки, про розподіл чоловічих і жіночих обов'язків.

Водночас отримані відповіді є досить різноплановими, що говорить про існування різних думок із розглянутих питань.

Найбільш поширені в студентському середовищі установки складають таку картину: жінка повинна займатися домашнім господарством і дітьми, але їй при цьому не обов'язково ставати домогосподаркою, а слід намагатися поєднати професійну кар'єру і хатню роботу. Вільний вибір у цьому питанні належить самій жінці. У будь-якому випадку жінці необхідно здобути освіту і професію. Однак занадто багато уваги роботі жінка, у якої є родина, приділяти не може. Основний внесок у сімейний бюджет повинен робити все ж чоловік, якого в жодному випадку не можна перетворювати на «домогосподарку», навіть якщо дружина робить великі кар'єрні й фінансові успіхи.

Основною ознакою, що визначає відмінності більшості відповідей, є стать респондента – інакше кажучи, думки юнаків і дівчат щодо багатьох питань не збігаються. Впливом ознаки «стать» зумовлені найчастіше відмінності у відповідях студентів / студенток соціогуманітарних факультетів і студентів / студенток природничих і технічних факультетів (на соціогуманітарних спеціальностях навчається значно більше дівчат). Інші соціально-демографічні відмінності (курс, місце проживання) на думки студентів і студенток з розглянутих питань істотно не впливають.

Про гендерні особливості виховання та освіти дівчаток і хлопчиків також висловлено різні думки. Проте в цілому можна сказати, що гендерні стереотипи в цих питаннях є стійкими і досить очевидно виявленими. Як і раніше, головною ознакою, що визначає відмінності в більшості відповідей студентів і студенток, є стать респондента. У деяких питаннях відіграє роль тип факультету («фізики» або «лірики»), а також місце проживання респондентів – чим далі від мегаполісу, тим традиційніші погляди на виховання дітей. Утім, це лише тенденції у відповідях. Для більш детального розуміння відмінностей необхідні подальші дослідження.

Уявлення студентів і студенток м. Харкова про «чоловічі» і «жіночі» професії в цілому відображають такий гендерний розподіл праці, що традиційно склався в сучасному (в тому числі українському) суспільстві, де «чоловічою» вважається продуктивна діяльність

у публічній сфері, а «жіночою» – скоріше репродуктивна робота й домашня праця або специфічні види продуктивної діяльності.

Респонденти й респондентки виділяють більше критеріїв (більш різноманітні критерії) віднесення тої чи іншої професії до категорії «чоловічих», ніж до «жіночих», що свідчить про відображення більш загальних установок на розуміння праці в публічній сфері як переважно «чоловічої справи». Водночас «жіночі» професії часто визначаються як протилежні «чоловічим» (наприклад, *не пов'язані з важкими фізичними навантаженнями, не небезпечні тощо*), що відображає загальнокультурний канон розуміння чоловічого як «норми». Інша група критеріїв виокремлення «жіночих» професій пов'язана з категоріями «емоційності» й «естетичності» праці.

Дівчата і студенти/тки соціогуманитарних спеціальностей демонструють гендерно прогресивніші погляди, відносячи більшу кількість професій до таких, що рівною мірою підходять і чоловікам, і жінкам. Отже, дівчата-студентки орієнтовані на більш різноманітну професійну діяльність, ніж цього очікують від них їхні ровесники чоловічої статі.

У той же час опитані студенти і студентки в цілому демонструють більш гендерно прогресивні уявлення про гендерний характер професій і розподілу обов'язків у родині, ніж учителі загальноосвітніх шкіл. Це свідчить не лише про більшу популярність ідей гендерного егалітаризму серед молодшого покоління, але й про те, що вплив школи на формування гендерної ідентичності її випускників не є визначальним, а конкурує з іншими джерелами знань і цінностей. Ця тема видається нам перспективним напрямом подальших досліджень.

2. Оцінка ефективності аспектів гендерної освіти у середній школі та ВНЗ

Відповідаючи на запитання про наявність і характер дискримінації за ознакою статі в Україні, майже половина всіх опитаних вважає, що гендерна дискримінація в Україні стосується представників обох статей – щоправда, в різних сферах життя. На жаль, значна частина опитаних (28%) не бачить проблеми взагалі, оскільки вважає, що в більшості сфер життя чоловіки і жінки мають рівні права та можливості. І лише кожен п'ятий вважає, що більші права та можливості мають чоловіки.

Єдина статистично значуща відмінність у думках щодо вказаного питання фіксується за ознакою місця проживання: жителі й жительки обласних центрів помітно частіше говорять про чоловіче домінування і помітно рідше вважають гендерну дискримінацію притаманною обом статям. Очевидно, в місцях скупчення великого бізнесу й великої влади гендерна дискримінація жінок є більш помітною.

У школі проблеми гендерної рівності обговорюються досить мало: більш ніж 80% усіх опитаних нічого не винесли зі шкільного навчання з зазначеної теми. Щодо навчання у ВНЗ, то спеціальні дисципліни з питань гендерної рівності більшості студентів поки не пропонуються. У кращому випадку студенти й студентки обговорюють ці проблеми як окремі теми в рамках загальноосвітніх курсів соціології, психології, культурології та ін.

Порівняно більші можливості мають у своєму розпорядженні студенти і студентки факультетів соціології, психології, філософії тощо – гендерну проблематику включено в різні спеціальні дисципліни, які вони вивчають.

Ситуацію частково рятують учителі та викладачі різних гуманітарних дисциплін, які звертають увагу школярів і студентів на гендерні проблеми в межах своїх занять. Без подібних ініціатив гендерні питання в школах і ВНЗ обговорювалися б катастрофічно мало.

Однак попри все це рівень залученості студентства до гендерної тематики не можна назвати низьким, оскільки, вочевидь, освітні інституції не є винятковим джерелом

інформації для молоді. Додає оптимізму й рівень зацікавленості студентів і студенток в обговоренні теми гендерної рівності.

3. Оцінка розповсюдженості виявів сексуальних домагань у ВНЗ міста Харкова

25% усіх опитаних знають про випадки сексуальних домагань у своєму ВНЗ. На підставі цього показника можна зробити важливий висновок: явище сексуальних домагань у ВНЗ м. Харкова має місце. Однак для вироблення конкретних заходів із протидії сексуальним домаганням потрібні глибинні якісні дослідження, що допоможуть зрозуміти механізми й особливості цього ганебного соціального явища.

Додаток

СТАТИСТИКА. ОДНОМІРНІ РОЗПОДІЛИ (n=800)

2. ВАША СТАТЬ?	%
1. Чоловіча	39
2. Жіноча	61

3. ВАШ ВІК?	%
1. 16 років	менш ніж 1
2. 17 років	8
3. 18 років	21
4. 19 років	26
5. 20 років	18
6. 21 рік	14
7. 22 роки	9
8. 23 роки	1
9. 24 роки	1
10. 25 років і більше	2

4. У ЯКІЙ ОБЛАСТІ ВИ МЕШКАЛИ ДО ЗАКІНЧЕННЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ?	%
1. АР Крим	3
2. Вінницька	1
3. Волинська	менш ніж 1
4. Дніпропетровська	2
5. Донецька	6
6. Житомирська	1
7. Закарпатська	1
8. Запорізька	1
9. Івано-Франківська	менш ніж 1
10. Київська	1
11. Кіровоградська	1
12. Луганська	5
13. Львівська	–

	%
14. Миколаївська	1
15. Одеська	1
16. Полтавська	3
17. Рівненська	менш ніж 1
18. Сумська	2
19. Тернопільська	менш ніж 1
20. Харківська	67
21. Херсонська	1
22. Хмельницька	1
23. Черкаська	1
24. Чернігівська	1
25. Чернівецька	–

5. У ЯКОМУ НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ ВИ МЕШКАЛИ ДО ЗАКІНЧЕННЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ?	%
1. В обласному центрі	43
2. У районному центрі	29
3. В іншому місті або селищі міського типу	19
4. У селі	9

7. ТИП ФАКУЛЬТЕТУ:	%
1. Соціально-гуманітарний	16
2. Економіка, менеджмент	24
3. Юридичний	14
4. Природничий	14
5. Технічний	32

8. НА ЯКОМУ КУРСІ ВИ ЗАРАЗ НАВЧАЄТЕСЯ?	%
1. На першому	21
2. На другому	27
3. На третьому	25
4. На четвертому	12
5. На п'ятому	15

9. З ЯКИМ ІЗ ТВЕРДЖЕНЬ СТОСОВНО ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ВИ ЗГОДНІ?	%
1. У більшості сфер життя чоловіки мають більше прав і можливостей, ніж жінки	20
2. В одних сферах життя більше прав і можливостей у чоловіків, в інших – у жінок	47
3. У більшості сфер життя жінки мають більше прав і можливостей, ніж чоловіки	2
4. У більшості сфер життя чоловіки і жінки мають рівні права і можливості	28
5. Важко відповісти	3

10–46. З ЯКИМИ ПРОФЕСІЯМИ, НА ВАШ ПОГЛЯД, КРАЩЕ СПРАВЛЯЮТЬСЯ ЧОЛОВІКИ, А З ЯКИМИ – ЖІНКИ?

10. DJ (ДІ-ДЖЕЙ):	%
1. Швидше чоловіча професія	50
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	49
3. Швидше жіноча професія	1

11. БІБЛІОТЕКАР:	%
1. Швидше чоловіча професія	1
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	22
3. Швидше жіноча професія	77

12. КВИТКОВИЙ КАСИР:	%
1. Швидше чоловіча професія	2
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	33
3. Швидше жіноча професія	65

13. БОРТПРОВІДНИК ЛІТАКА:	%
1. Швидше чоловіча професія	23
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	33
3. Швидше жіноча професія	44

14. БУХГАЛТЕР:	%
1. Швидше чоловіча професія	2
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	54
3. Швидше жіноча професія	44

15. ВІЗАЖИСТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	3
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	33
3. Швидше жіноча професія	64

16. ВОДІЙ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ, ТАКСІ:	%
1. Швидше чоловіча професія	82
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	17
3. Швидше жіноча професія	1

17. ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ:	%
1. Швидше чоловіча професія	84
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	15
3. Швидше жіноча професія	1

18. ВИХОВАТЕЛЬ ДИТЯЧОГО САДКА:	%
1. Швидше чоловіча професія	1
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	18
3. Швидше жіноча професія	81

19. ЛІКАР-ХІРУРГ:	%
1. Швидше чоловіча професія	46
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	52
3. Швидше жіноча професія	2

20. ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАЗЕТИ:	%
1. Швидше чоловіча професія	16
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	79
3. Швидше жіноча професія	5

21. ГУВЕРНАНТ, НЯНЯ:	%
1. Швидше чоловіча професія	1
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	14
3. Швидше жіноча професія	85

22. ДВІРНИК:	%
1. Швидше чоловіча професія	22
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	74
3. Швидше жіноча професія	4

23. ІНЖЕНЕР-КОНСТРУКТОР:	%
1. Швидше чоловіча професія	58
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	41
3. Швидше жіноча професія	1

24. ІНКАСАТОР:	%
1. Швидше чоловіча професія	91
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	9
3. Швидше жіноча професія	менше 1

25. КАСИР У МАГАЗИНІ, СУПЕРМАРКЕТІ:	%
1. Швидше чоловіча професія	3
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	47
3. Швидше жіноча професія	50

26. КОНДУКТОР У ГРОМАДСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ:	%
1. Швидше чоловіча професія	6
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	70
3. Швидше жіноча професія	24

27. МАСАЖИСТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	29
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	63
3. Швидше жіноча професія	8

28. МАШИНІСТ БАШТОВОГО КРАНУ:	%
1. Швидше чоловіча професія	87
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	12
3. Швидше жіноча професія	1

29. МОЛОДШИЙ МЕДИЧНИЙ ПРАЦІВНИК:	%
1. Швидше чоловіча професія	3
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	71
3. Швидше жіноча професія	26

30. ПОДАТКОВИЙ ІНСПЕКТОР:	%
1. Швидше чоловіча професія	31
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	65
3. Швидше жіноча професія	4

31. НОТАРІУС:	%
1. Швидше чоловіча професія	14
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	79
3. Швидше жіноча професія	7

32. ОФІС-МЕНЕДЖЕР:	%
1. Швидше чоловіча професія	10
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	82
3. Швидше жіноча професія	8

33. ОФІЦІАНТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	7
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	79
3. Швидше жіноча професія	14

34. ПЕРУКАР:	%
1. Швидше чоловіча професія	3
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	56
3. Швидше жіноча професія	41

35. ПІЛОТ ЛІТАКА:	%
1. Швидше чоловіча професія	89
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	11
3. Швидше жіноча професія	менше 1

36. КУХАР:	%
1. Швидше чоловіча професія	21
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	71
3. Швидше жіноча професія	8

37. ПОЛІТИК, ДЕПУТАТ ПАРЛАМЕНТУ:	%
1. Швидше чоловіча професія	37
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	61
3. Швидше жіноча професія	2

38. КРАВЕЦЬ:	%
1. Швидше чоловіча професія	22
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	53
3. Швидше жіноча професія	25

39. ПРОГРАМІСТ, ІТ-СПЕЦІАЛІСТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	58
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	41
3. Швидше жіноча професія	1

40. ПСИХОЛОГ, КОНСУЛЬТАНТ ТЕЛЕФОНУ ДОВІРИ:	%
1. Швидше чоловіча професія	2
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	48
3. Швидше жіноча професія	50

41. СЕКРЕТАР-РЕФЕРЕНТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	3
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	47
3. Швидше жіноча професія	50

42. СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК:	%
1. Швидше чоловіча професія	4
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	70
3. Швидше жіноча професія	26

43. СУДДЯ, АДВОКАТ:	%
1. Швидше чоловіча професія	28
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	70
3. Швидше жіноча професія	2

44. ШКІЛЬНИЙ УЧИТЕЛЬ:	%
1. Швидше чоловіча професія	2
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	69
3. Швидше жіноча професія	29

45. ЕКСКУРСОВОД:	%
1. Швидше чоловіча професія	7
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	80
3. Швидше жіноча професія	13

46. ЕЛЕКТРИК:	%
1. Швидше чоловіча професія	92
2. Рівною мірою підходить як чоловікам, так і жінкам	8
3. Швидше жіноча професія	менше 1

47. ЯКІ ЩЕ ПРОФЕСІЇ МОЖНА НАЗВАТИ ТИПОВО ЧОЛОВІЧИМИ? (ВІДКРИТЕ ПИТАННЯ)	%
1. Є відповідь	69

48. ЯКІ ЩЕ ПРОФЕСІЇ МОЖНА НАЗВАТИ ТИПОВО ЖІНОЧИМИ? (ВІДКРИТЕ ПИТАННЯ)	%
1. Є відповідь	53

49–60. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З КОЖНИМ ІЗ ПЕРЕРАХОВАНИХ ТВЕРДЖЕНЬ?**49. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ПРОФЕСІЇ ПОДІЛЯЮТЬСЯ НА ЧОЛОВІЧІ І ЖІНОЧІ?**

	%
5. Повністю згоден (-на)	15
4. Скоріше згоден (-на)	21
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	41
2. Скоріше не згоден (-на)	13
1. Абсолютно не згоден (-на)	9
0. Важко відповісти	1

50. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ОСНОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЖІНКИ – БУТИ ГАРНОЮ ДРУЖИНОЮ ТА МАТІР'Ю?

	%
5. Повністю згоден (-на)	24
4. Скоріше згоден (-на)	20
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	29
2. Скоріше не згоден (-на)	12
1. Абсолютно не згоден (-на)	14
0. Важко відповісти	1

51. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ЖІНКА МАЄ ПРАЦЮВАТИ НАРІВНІ З ЧОЛОВІКОМ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	8
4. Скоріше згоден (-на)	11
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	30
2. Скоріше не згоден (-на)	29
1. Абсолютно не згоден (-на)	21
0. Важко відповісти	1

52. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ЗАМІЖНЯ ЖІНКА НЕ МАЄ ПРАЦЮВАТИ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	3
4. Скоріше згоден (-на)	6
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	18
2. Скоріше не згоден (-на)	26
1. Абсолютно не згоден (-на)	46
0. Важко відповісти	1

53. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО, ЯКЩО ДРУЖИНА МОЖЕ ЗАРОБЛЯТИ БІЛЬШЕ, НІЖ ЧОЛОВІК, ТО ХАТНЬОЮ РОБОТОЮ ТА ДОГЛЯДОМ ЗА ДІТЬМИ ПОВИНЕН ЗАЙМАТИСЯ ЧОЛОВІК?

	%
5. Повністю згоден (-на)	7
4. Скоріше згоден (-на)	11
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	23
2. Скоріше не згоден (-на)	22
1. Абсолютно не згоден (-на)	34
0. Важко відповісти	3

54. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ЖІНЦІ ОСВІТА ТА КАР'ЄРА ПОТРІБНІ НЕ МЕНШЕ, НІЖ РОДИНА?

	%
5. Повністю згоден (-на)	36
4. Скоріше згоден (-на)	26
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	17
2. Скоріше не згоден (-на)	10
1. Абсолютно не згоден (-на)	9
0. Важко відповісти	2

55. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ЖІНКА МАЄ САМА ВИБИРАТИ, РОБИТИ ЇЇ ПРОФЕСІЙНУ КАР'ЄРУ ЧИ СТАВАТИ ДОМОГОСПОДАРКОЮ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	56
4. Скоріше згоден (-на)	23
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	12
2. Скоріше не згоден (-на)	5
1. Абсолютно не згоден (-на)	3
0. Важко відповісти	1

56. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО КРАЩІ КЕРІВНИКИ, ЛІДЕРИ В БУДЬ-ЯКИЙ СФЕРІ – ЧОЛОВІКИ, А НЕ ЖІНКИ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	16
4. Скоріше згоден (-на)	12
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	26
2. Скоріше не згоден (-на)	20
1. Абсолютно не згоден (-на)	25
0. Важко відповісти	1

57. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ДЛЯ ДІВЧИНКИ ВАЖЛИВІШЕ БУТИ ОХАЙНОЮ ТА СТАРАННОЮ, НІЖ ДЛЯ ХЛОПЧИКА?

	%
5. Повністю згоден (-на)	23
4. Скоріше згоден (-на)	20
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	19
2. Скоріше не згоден (-на)	13
1. Абсолютно не згоден (-на)	24
0. Важко відповісти	1

58. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ГРУБІСТЬ І АГРЕСИВНІСТЬ У ДІВЧАТОК МЕНШ ПРИПУСТИМІ, НІЖ У ХЛОПЧИКІВ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	23
4. Скоріше згоден (-на)	21
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	19
2. Скоріше не згоден (-на)	13
1. Абсолютно не згоден (-на)	22
0. Важко відповісти	2

59. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ДІВЧАТКА БІЛЬШ ЗДІБНІ ДО ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН, А ХЛОПЧИКИ – ТОЧНИХ І ПРИРОДНИЧИХ?

	%
5. Повністю згоден (-на)	13
4. Скоріше згоден (-на)	25
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	28
2. Скоріше не згоден (-на)	14
1. Абсолютно не згоден (-на)	18
0. Важко відповісти	2

60. НАСКІЛЬКИ ВИ ЗГОДНІ З ТИМ, ЩО ДІВЧАТ ТРЕБА ГОТУВАТИ НАСАМПЕРЕД ДО РОЛІ МАТЕРІ Й ГОСПОДИНІ, А ЮНАКІВ – ДО ПРОФЕСІЇ, ЗДАТНОЇ ЗАБЕЗПЕЧИТИ РОДИНУ МАТЕРІАЛЬНО?

	%
5. Повністю згоден (-на)	24
4. Скоріше згоден (-на)	24
3. У чомусь згоден (-на), у чомусь ні	29
2. Скоріше не згоден (-на)	9
1. Абсолютно не згоден (-на)	13
0. Важко відповісти	1

61. ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО В УКРАЇНІ З 2006 РОКУ ДІЄ ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ»?

	%
1. Так, я добре знаю цей закон	8
2. Так, я чув (-ла) про такий закон, але подробиць не знаю	48
3. Ні, не знаю про цей закон нічого	44

62. ЧИ ХОЧЕТЕ ВИ ДІЗНАТИСЯ ПРО ЦЕЙ ЗАКОНІ ДОКЛАДНІШЕ ? (ПИТАННЯ ДЛЯ ТИХ, ХТО В ПИТАННІ 61 ВИБРАВ ВАРІАНТ 2 АБО 3)

	%
1. Так, хотів (-ла) би дізнатися докладніше	69
2. Ні, мені це не цікаво	31

63. НАСКІЛЬКИМИ ДЛЯ ВАС Є ЗРОЗУМІЛИМ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» У ТАКИХ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ, ЯК «ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА», «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»?

	%
1. Я знаю, що таке «гендер», і можу пояснити значення цього слова	32
2. Я розумію, що таке «гендер», але дати визначення цьому поняттю важко	38
3. Я не знаю значення слова «гендер»	30

64. ПОЯСНІТЬ СВОЇМИ СЛОВАМИ, ЩО ТАКЕ ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ (ВІДКРИТЕ ПИТАННЯ)

	%
1. Є відповідь	54

65. ЗГАДАЙТЕ, БУДЬ ЛАСКА, ЧИ РОЗПОВІДАЛИ ВАМ ПРО ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ ВАШІ ШКІЛЬНІ ВЧИТЕЛІ?

	%
1. Так, розповідали	18
2. Ні, не розповідали	60
3. Точно не пам'ятаю, важко відповісти	22

**66. НА ЯКИХ САМЕ УРОКАХ ОБГОВОРЮВАЛИ ПИТАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ?
(ПИТАННЯ ДЛЯ ТИХ, ХТО В ПИТАННІ 65 ВИБРАВ ВАРІАНТ 1) ***

	%
1. На уроках ґендерної рівності	6
2. На інших уроках	60
3. Шкільні вчителі розповідали про ґендерні проблеми в позаурочний час	40
4. Інший варіант	1

* Відповідаючи на це питання, респонденти могли обирати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей перевищує 100%.

**67. ЧИ ОБГОВОРЮВАЛИСЬ ПИТАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ
У ВАШОМУ ВНЗ?**

	%
1. Так, обговорювались	34
2. Ні, не обговорювались	66

**68. НА ЯКИХ САМЕ ЗАНЯТТЯХ ОБГОВОРЮВАЛИСЯ ПИТАННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ?
(ПИТАННЯ ДЛЯ ТИХ, ХТО В ПИТАННІ 67 ВИБРАВ ВАРІАНТ 1)****

	%
1. Це був курс, присвячений ґендерним проблемам	10
2. Це були теми в рамках іншого курсу (курсів)	73
3. Ґендерні проблеми обговорювались з викладачами після занять	23
4. Інший варіант	3

**Відповідаючи на це питання, респонденти могли обрати кілька варіантів відповіді, тому сума всіх відповідей перевищує 100%.

**69. ЧИ ВІДОМІ ВАМ ВИПАДКИ СЕКСУАЛЬНИХ ДОМАГАНЬ СТОСОВНО СТУДЕНТОК
АБО СТУДЕНТІВ З БОКУ ВИКЛАДАЧІВ ВАШОГО ВНЗ?**

	%
1. Так, я знаю про такі випадки	25
2. Ні, ніколи про таке не чув (-ла)	75

ЗМІСТ

Передмова	3
Інформація про дослідження	4
Розділ 1. Гендерні стереотипи у структурі гендерної ідентичності	5
1.1 Студенти та студентки про ролі жінок	7
1.2 Гендерні стереотипи у сприйнятті професій	13
1.3 Гендерні стереотипи щодо виховання та освіти	23
1.4 Світоглядні позиції в питаннях гендерної рівності	32
Розділ 2. Права та можливості чоловіків і жінок	34
Розділ 3. Ефективність гендерної освіти	36
3.1 Обговорення гендерних проблем у середній школі	38
3.2 Обговорення гендерних проблем у ВНЗ	40
3.3 Поінформованість про Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»	43
3.4. Розуміння понять «гендер» та «гендерна рівність»	45
Розділ 4. Прояви сексуальних домагань у ВНЗ	47
Висновки	50
Додаток. Статистика. Одномірні розподіли (n=800)	52

Людмила Гуслякова, Ігор Даниленко
Ольга Плахотнік, Микола Сухомлин

Гендерні проблеми очима студентства

Аналітична доповідь

Комп'ютерна верстка   Ганна Мельниченко
Дизайн обкладинки   Володимир Аксентьев

Підписано до друку 22.12.09. Формат 60x84/8.
Папір офсет. Гарнітура NewBaskervilleC. Друк офсетний.
Наклад 200 прим.

Видавничий Дім «Райдер»
Україна, м. Харків, пр. Гагаріна, 20, оф. 1313.
Тел./факс: (057) 703-40-87, 703-40-97
E-mail: info@rider.com.ua
<http://rider.com.ua>